

ספר יוסיפון

יוצא לאור

סדור ומוגה על-פי כתבי-יד

בלוויית מבוא, ביאורים וחילופי גרסאות

מאת

דוד פלוסר

✱

כרך ראשון

גוף הספר ופירושו

מוסד ביאליק ירושלים

מעשה אלכסנדרוס

[א. מות פיליפוס]

1 אתחיל מעשה אלכסנדרוס: פיליפוס אבי אלכסנדרוס המקדוני מלך על מקדון ויוון שש שנים וברוב חילו וגבורתו הכניע והעביד כל יושבי סביבות ארצו והכניע את היוונים תחת ידו. ואז מת פילטונוס המלך, וילחם פיליפוס את עיר ביזנטיאון, וישלח פיליפוס את אלכסנדרוס 5 בנו בעיר תרכיס בחיל גדול ללחום בה. אז חמד פאוסניאוס סלוניקון איש גיבור ועשיר ויתאוה לזנות את אוליפיאדה אם אלכסנדרוס וישלח אליה מפתים לפתותה להניח את בעלה; ולא קיבלה. וירא פאוסניאוס כי אלכסנדרוס היה במלחמה, ויקח בידו כלי המלחמה הוא ואחרים גיבורים עימו וילך להמית את פיליפוס וליקח את אשתו, ויכה את פיליפוס בצלעותיו מכה גדולה ולא מת, ותהום הארץ.

10 ביום ההוא בא אלכסנדרוס מנצח המלחמה וירא סער גדול בעיר וישאל מה זה. וכאשר שמע הדבר, ויבא בהיכל אביו וירא את אמו תפוסה ביד פאוסניאוס, ויחפוץ להכותו בחרבו ויירא פן ימית את אמו. ותאמר לו

החיבור "מעשה אלכסנדרוס" שנשתמר בכ"י דה רויסי 1087 שבפארמה, כולל שלושה תרגומים, כולם כנראה מיוונית. (א) הרומאן היווני על אלכסנדרוס מקדון; (ב) כרוניקה ביזאנטית בלתי-ידועה, המספרת על תולדות העולם מימי אלכסנדרוס עד מלך אוגוסטוס קיסר; (ג) בסוף החיבור שלפנינו נשתמר סיום תרגום עברי של הספר על הבראהמאנים לפאלאדיוס.

הנוסח העברי של שני החיבורים הראשונים נשתמר גם כאינטרפולאציה בספר יוסיפון (אחרי המלים "ויראסרם בכבלי מילה" שבפרק י', 72), בכ"י ק של נוסח א', בנוסח ב' ובנוסח ג' של ספר יוסיפון, אולם האינטרפולאטור שיבש את הנוסח במידה מרובה. לכן הבאנו כאן את הנוסח שבכ"י פארמה עם תיקונים מסוימים לפי כתבי-היד של יוסיפון, ונאלצנו להשלים את מה שהיה כתוב בדף 5 של כתב-יד פארמה שאבד, על-סמך הנוסח שביוסיפון. על החיבור "מעשה אלכסנדרוס" עיין דוד פלוסר, "מעשה אלכסנדרוס" לפי כתב-יד פארמה, תרביץ, כרך כ"ו, עמ' 1—20, וכן במבוא כאן.

בכותרת וכמה פעמים בגוף הטקסט, צורת השם הוא "אלכסנטרוס", ואולם אנחנו במהדורה זו נדפיס תמיד "אלכסנדרוס". צורת השם "אלכסנטרוס" מושפעת מההגיגו הנהוג בסביבתו של המתרגם. כך גם כתב המתרגם "איטנא" (ו' 41) במקום "הידנא". לכן אפשר להניח, שצורה זו היא צורת ההגיגו של המתרגם עצמו, ותוקנה ברוב המקומות על-ידי המעתיקים.

3. ואז מת פילטונוס המלך — ברומן (א' 23) מסופר על עיר ושהמה *Μοθώνη*, אשר עליה נלחם אלכסנדרוס, ונראה ש"פילטונוס המלך" נוצר כשיבוש משם עיר זו.

4. וילחם פיליפוס את עיר ביזנטיאון — ביזאנטיון היא קושטה של היום. את העניין אמנם לא מצאתי ברומאן על אלכסנדרוס, אך עובדה היא שפיליפוס צר על ביזאנטיון בשנת 340 לפני הספירה.

5. בעיר תרכיס — לפי הרומאן (א' 23) שלח פיליפוס את בנו בחיל גדול להלחם על עיר אחת של התראקים. פאוסניאוס — במקור (א' 24) פאוסניאס. סלוניקון — כלומר: איש תסאלוניקי (סלוניקי).

6. אוליפיאדה — היא אולימפיאס.

8. ואחרים גיבורים עמו — סדר המלים על-סמך המקור *μετὰ ἄλλων ἀνδρῶν γενναίων*.

10. בצלעותיו — כן במקור.

אמו : הכהו ! ויכהו מכה גדולה. וירא אלכסנדרוס כי עוד אביו חי, ויקח החרב
 15 ויתנה לאביו ויאמר לו : קח החרב ונקום מיתתך ! ויכהו אביו וימת
 פאוסניאוס. וימת גם פיליפוס ויקבור אותו בנו אלכסנדרוס.
 וימלוך אלכסנדרוס תחת אביו בן עשרים שנה, והיה חכם בכל חכמה
 ובמזלות ובכל דבר ואיש מלחמה ורבו המלמדו חכמה אריסטוטיליס החכם.
 וזה אלכסנדרוס לא דמתה צורתו לא לאביו ולא לאמו אוליפיאדה, כי צורת
 20 פניו כצורת אריה ועיניו מעורבות, עינו הימנית שחורה ומבטת למטה
 ועינו שמאלית היתה לבנה כעין חתול, ושיניו חדות כשיני הכלב, והיה
 מהיר כאריה מילדותו.

[ב. ראשית מלחמותיו]

1 בראש מלחמותיו סיפר וחשב מלחמות אביו, וימצא מקדונים שנים
 ריבוא וחמשת אלפים ואנשי המלחמה שמנת אלפים ושבע מאות,
 ותרקיס שני אלפים וחמש מאות, וגוי איסקיתוס לעבור לפניו שמונה
 מאות, ושאר עמים הוציא בצבא שש ריבוא ושש מאות, כל אלה הוציא
 5 בצבא. ויוציא חמשת אלפים ככרי זהב ויתן הוצאה לאוניות צי אדיר
 מאה. ויוציא עוד אלף ככרי כסף ויתן לצבאו בסיקיליאה ויעבידם
 תחתיו.

ויעבור עוד באיטליאה, וישמעו גדולי רומי וישלחו אליו כתר עשוי
 במרגליות ובזהב ויקבליהו בשמחה. ומשם עבר בים וילך באפריקיאה,
 10 ויצאו לקראתו שרי צבא הארץ וישם מס על הארץ. ויעבור משם בארץ
 ליביאה ויכנע אותה תחתיו. ויעבור בארץ ברבארי וילך עד הנהר

17. והיה חכם בכל חכמה ובמזלות וכו' — על-סמך הרומאן (א' 13).

18. אריסטוטיליס — אותו מזכיר המתרגם כיחיד מתוך רשימת המורים שבמקור.

19. אוליפיאדה — אוליפיאס.

20. ומבטת למטה — κατωφέρη.

21. כעין חתול — לא מצאתי בנוסחאות המקור. כשיני הכלב — בנוסחאות המקור השוואות אחרות.

1. בראש מלחמותיו וכו' — על סמך הרומאן א' 26. שנים ריבוא וחמשת אלפים — המספרים שונים בנוסחאות השונות של הרומאן.

3. ותרקיס — גם המקור מזכיר את התראקים. וגוי איסקיתוס — גם המקור מזכיר את הסקייתים לעבור לפניו — ἀροδρόμους. ככרי זהב — τάλαντα.

6. ככרי כסף — ἀργυρίου τάλαντα. בסיקיליאה ויעבידם תחתיו — כך במקור (א' 29).

8. ויעבור עוד באיטליאה וכו' — על סמך הרומאן א' 29. כתר עשוי במרגליות ובזהב — στεφάνον ἐκ χρυσοῦ καὶ μαργαρίτων κατασκευάσμενον.

9. ומשם עבר בים וכו' — הרומאן א' 30.

11. ליביאה — Λιβύη (לוב). ויעבור בארץ ברבארי — ברומאן (ב' 7) מסופר שהיוונים עולים על הברבארים. המתרגם חשב שמדובר על "ארץ ברבארי", כלומר על ארץ הברברים שבצפון אפריקה,

אוקינוס, וירא מימיו זכים וצחים ויתאוו לשחות ולרחוץ בו בנהר, ויפשוט בגדינו וירחץ בנהר. ואחרי צאתו מן הנהר הרע לו ויכאב ראשו ויחלה מאד, וירפאהו פיליפוס הרופא במשקיות ובתמרקים. ומשם עבר 15 בארץ מדי ובארץ פרס ובארץ אררט הגדולה ויעבדם תחתיו. ויעבור אל נהר פרת וילך בארץ בקטריאני ויעמוד שם ויתפוש המקום ההוא.

[ג. מלחמה עם דריוש]

1 וישמע דריוש מלך מדי וישלח ספרים אליו: אני דריוש מלך מלכים ואדון על כל גויי הארץ, דע לך אלכסנדרוס את שמי הגדול! הלא ידעת את שמי שאף האלהים כיבדני והכין את כסאי. איך הורשיתה לעבור הים בלא רשות? ואיך נמלכתה בגוי מקדון? ולא דיי לך זה ולקחת מקומות 5 מארצי, הלא היה לך ליקח ממני רשות כעבד מאדונו. ועל כן כתבתי לך שתבוא ותשתחוה לפני דריוש אלהיך—ואם תמרה את פי, איסרך עד המוות, ואם תבוא, אשבע לך בחיי אבי כי אחמול עליך לכל אשר עשית.

ויקרא אלכסנדרוס את הספר ולא שם הדברים על ליבו, אך נחרד וימלא 10 חימה, ויערוך צבא מחניהו בארץ ערב בשדה לערוך מלחמה עם דריוש. ויוציא גם דריוש צבא גדול, ויערכו מלחמה גדולה ויכו אלה מאלה רבים

ולכן קישר את הסיפור הבא עם מה שסיפר קודם על ליביאה (לוב). הנהר אוקינוס—כך במקור (ב' 8), אך המקור היווני כתב "נהר אוקינוס" במקום נהר Kydnos שבקיליקיה (אסיה הקטנה).
12. וירא מימיו זכים וצחים — οὐ τὸ δὲ ὄψω καθαρὸν ἔστι καὶ διαυγέστατον.
13. ויכאב ראשו ויחלה מאד — ἤλγησε τὴν κεφαλὴν καὶ χαλεπῶς διέκειτο.
14. במשקיות ובתמרקים — במקור πόσιμον φάρμακον (משקה מרפא). הצירוף העברי שלפנינו נמצא גם בדברי שבתי דונולו, ספר היקר (הוצאת מונטנר, ירושלים תש"ט ז' 1): "זה ספר המרקחות והמשקיות והאבקים והתמרקים...". ומשם עבר וכו'—הרומאן ב' 9.
15. ובארץ פרס — הוסיף כנראה המתרגם על מקורו. ובארץ אררט הגדולה — μεγάλη Ἀρμενία (ארמיניה הגדולה). על הזהוי ארמיניה-אררט עיין יוסיפון, פרק פ"ח, 80.
16. בארץ בקטריאני — ברומאן ב' 10: Βακτριανὴ χώρα היא בקטריה, ובנוסח אחד של הרומאן Βακτριανῶν χώρα.

1. וישמע דריוש וכו'—הרומאן א' 40. מלך מדי—כיניויו של המחבר, על סמך דניאל ו' א'; י"א א'.
3. שאף האלהים כיבדני והכין את כסאי — οἱ θεοὶ τετιμῆκασιν καὶ σύνθρονον ἑαυτῶν ἐκρίναν.
6. ותשתחוה לפני דריוש אלהיך — ἐλθεῖν καὶ προσκυνεῖν θεῷ Δαρείῳ.
עד המוות — κολάσομαι σε θανάτῳ ἀνεκλαλήτῳ.
7. אשבע לך בחיי אבי — ὅμνυμι δέ σοι Δία μέγιστον πατέρα (אשבע לך בשם זיאוס האב הגדול).
9. ויקרא אלכסנדרוס — הרומאן א' 41. נחרד וימלא חימה — παρωξύνθη.

ואלה מאלה רבים. ויחשך השמש ביום ההוא ויהי רעם גדול וחזק, ומקולו ברחו הפרסיים. וינח דריוש את מרכבתו וירכב על הסוס ויברח, וירדוף אלכסנדרוס אחריו שישים מילים ויתפוש את אם דריוש ואת אשתו 15 ובניו ומרכבתו. ודריוש ברח לילה, ויתפוש אלכסנדרוס את בית דריוש ויעמוד שם. ויצו לקבור כל השרים והגיבורים שלפרסיים, ויהי מספר ההרוגים מן המקדונים חמש מאות איש רגלי ורוכבי סוסים מאה ותשעה, ומן ברברי נהרגו שתים עשרה ריבוא ונתפשו חיים ארבעת אלפים ונוגעו מן מקדונים מאה ושמונים אנשים.

20 ואחר אשר ברח דריוש הלך והוציא עוד צבא גדול מן הראשון, וישלח אלכסנדרוס מרגלים לראות את הצבא.

[ד. אלכסנדרוס ביוון ובמקומות אחרים]

1 וישלח עוד אלכסנדרוס אל שר צבאו איסקמנדרוס לאסוף גם הוא צבא גדול, ויבוא אליו שר צבאו בחיל גדול וילכו יחדיו בארץ אכיאה. ומשם עבר בארץ בוטיאה, ויתפוש את ארץ אולינתון כולה, ויעבור בארץ כנען ויכנע כל הארץ ההיא תחילה. וילך במעיין מיאוטין וימצא את 5 הארץ ההיא רעיבה ולא היה מזון לצבא מקדונים וימותו רבים מן הרעב עד אשר צום המלך לאכול מן הסוסים. וירא המלך כי אכלו כל הסוסים ויעבור ממקום למקום עד אשר בא בעיר לוקריס היא קיריאקין, ויבא בהיכל אפולוניאוס ויעמוד שם עם הצבא יום א'.

12. ויהי רעם גדול וחזק — לא מצאתי בנוסחאות הרומאן.

14. שישים מילים — לפי המקור שישים אצטאדיות.

15. את בית דריוש — τὴν Δαρείου σκηνήν (את אוהל דריוש).

16. כל השרים והגיבורים שלפרסיים — τῶν Περσῶν εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἀνδρωδεστάτους καὶ

18. ומן ברברי — τῶν δὲ βαρβάρων (ומן הבארבארים).

20. ואחר אשר ברח וכו' — הרומאן א' 42.

1. וישלח עוד וכו' — הרומאן א' 42. איסקמנדרוס — Σκάμανδρος.

2. בארץ אכיאה — εἰς τὴν Ἀχαιάν (אל אכיאה). ומשם עבר וכו' — הרומאן א' 44. ומשם עבר

וכו' — Καὶ παρεγένετο ἐν δυσὶν ἡμέραις εἰς τὴν Βοττίαν καὶ τὴν Ὀλυθον καὶ ἐξεπόρθη. (והוא הגיע ביומיים לבוטיאה ולאולינתוס והחריב את כל ארץ הכשדים). בוטיאה ואולינתוס הן שתי ערים ביוון.

3. בארץ כנען — במקור (ענין ההערה הקודמת) ἡ χώρα τῶν Χαλδαίων (ארץ כשדים), אך שם זה הוא שיבוש מ"ארץ אנשי כאלקיס" שביוון. המתרגם העברי תירגם את "ארץ הכשדים" שבמקורו כ"ארץ כנען".

4. במעיין מיאוטין — πρὸς Μαϊωτίδα λίμνην (לאגם מיאוטס, הוא הים האוובי). בנוסח של הרומאן שהיה בידי המתרגם היה כתוב Μαϊώτιν

7. ויעבור וכו' — הרומאן א' 45. בעיר לוקריס — εἰς Λόκρους (אל אנשי לוקריס). היא

10 אז עבר בארץ אגרקנתוס בסיקיליאה לילך בארץ מצרים עם צבאיו, ויצו לאנייתיו הנקראות ליבירנא לילך בים ולעבור עד עיר טריפולי ולהמתין שם, ויעבור גם הוא שם אחריהם. ויעבור בעיר קרטגיני היא עיר גדולה אשר בארץ אפריקאה ומידת העיר כ"ד מילים ושלש מאות וחמשה רגלים, ויעבור משם בנהר טיגריס הוא חידקל, ויעבור בארץ מצרים הוא וכל חילו.

[ה. אלכסנדרוס מרגל אצל דריוש ומות דריוש]

1 וישמעו כל השרים אשר לדריוש וישלחו ספרים אל דריוש להודיעו הדבר, ויקרא הספרים וידאג מאד. ויהי כאשר קרב אלכסנדרוס בארץ פרס וירא חומות העיר גבוהות מאד, אז ציוה ויתפשו כל הצאן והבהמה אשר בארץ ההיא ויקשרו בגוויותיהם שיח השדה ועשבים וינהלום במהרה,

קיריאקין וכו' — במקום זה בנוסח שביוסיפון: "ומשם עבר וחזר אל ארץ אקרקנתוס בסיקיליה ויבא בהיכל אפולוניוס להתפלל שם ומשם עבר אל מצרים עם גרודיו". היא קיריאקין — כמו בתרגום שלנו כך כתוב כבר במקור, שאלכסנדרוס עמד שם יום אחד (ἡμέραν μίαν). ומתקבל על הדעת שבכתב־ידו היווני של המחבר היה כתוב ἡμέραν α' (יום א'), שכן כך תירגם גם המחבר. נראה שבכתב־ידו של המחבר, בהערה של סופר יווני אחר, הוסבר בטעות "יום א'" במלה κυριακῆς כלומר, "יום ראשון" (במקום יום אחד). המתרגם העברי ראה את הערת הסופר וחשב שזה הסבר של השם לוקריס, ולכן כתב "לוקריס היא קיריאקין". ויבא בהיכל אפולוניאוס — εἰσελθὼν εἰς τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερὸν (הוא נכנס להיכל אפולון).

8. ויעמוד שם עם הצבא יום א' — עיין הערה לשורה 7.

9. אז עבר בארץ אגרקנתוס — ἤλθε παρὰ τοὺς Ακragαντίους (הוא בא אל אנשי Akragas, היא Agrigento בסיקיליה). נראה שבמקורו של המתרגם נפלה שגיאה, עי A. Ausfeld, Der griechische Alexanderroman, p. 57.

בסיקיליה — הוסיף כנראה המתרגם, כי הוא ידע שאקראגאס (עיין ההערה הקודמת) היא בסיקיליאה, וזה אולי רומז על מוצאו הדרום־איטלקי של המתרגם. וראה גם הערה לפרק י"ג שורה 24. לילך בארץ מצרים וכו' — הרומאן א' 34. המתרגם מקשר את הסיפור על הליכת אלכסנדרוס למצרים להזכרת האי סיקיליה (עיין ההערה הקודמת).

10. ליבירנא — τὰ λιβερνα הוא סוג של אניות. עד עיר טריפולי — εἰς Τρίπολιν.

11. ויעבור בעיר קרטגיני — המקור דיבר על טריפוליס שבסוריה, אך המתרגם חשב שטריפולי שבמקורו היא טריפולי של צפון אפריקה, ולכן צירף כאן ידיעות על קארתאגו שבמקורו א' 31. היא עיר גדולה וכו' — על גודל העיר עיין ברומאן א' 31, והמספרים שונים בתוך נוסחאות הרומאן. 13. ויעבור משם בנהר טיגריס הוא חידקל — דברי המחבר מבוססים כנראה על א' 35 של הרומאן, שם כתוב שאלכסנדרוס הגיע לצור (εἰς Τύρον), ובכתב־ידו היווני של המתרגם היה כנראה כתוב בטעות εἰς Τυρίν (לטיגריס). בארץ מצרים — ברומאן (א' 39) כתוב שהוא בא לאסיה, אך אוספלד (עיין הערה לשורה 9) מניח שבנוסח היווני של הרומאן נפלה טעות. מאחר שאלכסנדרוס אמנם עבר מצור (עיין ההערה הקודמת) למצרים, יש להניח שבכח"י היווני שהיה בידי המתרגם תוקנה אסיה למצרים.

1. וישמעו כל השרים וכו' — עיין הרומאן א' 39, ב' 12,11.

2. ויהי כאשר קרב וכו' — הרומאן ב' 13. בארץ פרס — כך נוסח אחד במקום העיר Πέρσις.

5 והיו השיחים והעשבים נגררים בארץ ומעפרים בעפר עד אשר עלה האבק לרום. ויראו הפרסיים מרחוק את האבק ויאמרו כי זה האבק מרוב סוסים ומרוב חיל הוא, ויפחדו למאוד.

ויהי כאשר קרב אל עיר דריוש דרך חמשה ימים, ויחפוץ לשלוח מלאכים אל דריוש לערוך המלחמה, ויאמר בליבו: אם אשלח 10 מלאכים, אתירא אני שלא יפתם דריוש וימסרו אותי ואת עמי. ויתן בליבו לילך הוא בעצמו. ויקח עמו סגן אחד ושמו איאומילון איש גיבור חיל ושלשה סוסים עימו, ויעבור עד הנהר איסטרנגן. וזה הנהר נקפא מן הקרח והכפור כאבן ועוברים מעל הקרח העגלות והסוסים והבהמות, ולאחר ימים ימס מן החמה. וימצאהו מקופא, וילבש בגדי מקדון ומגבע 15 על ראשו כמגבעות המקדונים ויעבר את הנהר, ורוחב הנהר כאחד מיל.

ויבא עד שערי פרס, וישאליהו השוער: מי אתה? ויאמר: מלאך אני מן אלכסנדרוס, הוליכיני אצלו ואדבר עמו. ויוליכהו אליו. וירא את דריוש לבוש בגדי מלכות ואבנים יקרות וזהב מכף רגלו ועד קודקדו ושרביט הזהב בידו, ויתבהל אלכסנדרוס מפניו. וישאליהו דריוש ויאמר לו: מי 20 אתה? ויאמר: מלאך אלכסנדרוס אני וישלחני אליך שתערוך עימו מלחמה — ואם תאחר שלא להלחם, דע כי מחלת לב יש לך על שלא תוכל להלחם עם אדוני. ויקצוף דריוש ויאמר לו: אולי אתה אלכסנדרוס על שאתה מדבר אלי בזדון? ויאמר: לא! ויקחהו דריוש לילה לאכול ולשתות עמו. ויהי כאשר היה נותן לו שר המשקים לשתות בכלי זהב, בכל פעם

8. דרך חמשה ימים — ἡμέρας ε'.

9. ויאמר בליבו — לפי המקור האל אמון נתן לו את העצה בחלום לילה.

11. ויקח עמו וכו' — הרומאן ב' 14. סגן אחד — σατράπην. איאומילון — Εὐμηλον, הוא אקוסאטי-בוס של Εὐμηλος. המחבר משתמש בצורת האקוסאטיבוס, או בהשפעת מקורו, או מתוך הנטייה של היהודים דוברי יוונית להביא שמות יוונים בצורת האקוסאטיבוס. עיין דוד פלוסר, מחבר ספר יוסיפון, ציון שנת י"ח, עמ' 109 הערה 3.

12. עד הנהר איסטרנגן — ἐπὶ τὸν Στράγγαν ποταμόν. הנהר נקרא אפוא Στράγγα. גם כאן משתמש המחבר באקוסאטיבוס של המקור, ועיין ההערה הקודמת. מלבד זה מוסיף המתרגם, לפני המלה המתחילה בקבוצת קונסונאנטים, את הקול — i, כמו שנהוג כבר בתקופת התלמוד. 12-13. מן הקרח והכפור כאבן — את הפרטים האלה לא מצאתי בנוסחאות הרומאן.

14. וימצאהו מקופא וכו' — עליסמך הרומאן ב' 14. בגדי מקדון — בנוסחאות הרומאן לא נאמר, שהבגדים היו בגדי מקדון דווקא.

15. כמגבעות המקדונים — עליסמך הרומאן ב' 13.

ויעבר את הנהר וכו' — הרומאן ב' 14. כאחד מיל — לפי המקור סטאדיון אחד.

16. עד שערי פרס — πρὸς τὰς πύλας τῆς Περσίδος (לשערי פרס). אפשר שהטעות היתה כבר בנוסח היווני של הרומאן שהיה בידי המחבר, ועיין הערה לשורה 2.

18. ואבנים יקרות... בידו — במקום זה בנוסח שביסויפון: וכתר על ראשו ושבת המלכות בידו.

21. כי מחלת לב יש לך — ἄσθενῃ ἔχειν ἢ ψυχῇ (יש לך נפש חלשה).

22. בודון — μετὰ θράσους (בחוצפה). 24. ויהי כאשר היה נותן לו וכו' — הרומאן ב' 15.

25 ופעם היה נותנם בחיקו. ושאליהו דריוש: מה תעשה? ויאמר: כן עושים כל הנקראים לאכול עם אדוני אלכסנדרוס. ויהי כאשר שמע אחד משרי דריוש העומדים לפניו קול אלכסנדרוס, וכיריהו ויאמר אל חבריו: זה הוא אלכסנדרוס! ויבן אלכסנדרוס הלחש שהיו מתלחשים זה באזני זה כי למענו היו אומרים, ויפתם בדברים ויברח מפניהם בפתע פתאום עם כלי הזהב בחיקו לילה וירכב על סוסו. וימצא את שוער העיר יושב לפני השער ובידו עץ שמן הנקרא דִּידָא דלק, וימיתו ויצא וילך. וירדפוהו הפרסיים ללוכדו, ויהי בלילה ההוא חושך ולא היו רואים אותו. ויבוא עד הנהר איסטרנגן, ולאחר שעבר הנהר, לא הספיק הסוס להוציא ארבעת רגליו מן הנהר, אז נמסו מי הנהר ויקפוץ וינתר מעל הסוס ביבשה, 30 ויקח הנהר את הסוס. ויראו הפרסיים כי נמס הנהר ונוצל אלכסנדרוס, ולא יכלו לעבור את הנהר, כי אין אדם יכול לעבור את הנהר ההוא לא באנייה ולא בכל ערמה עד אשר יקפא מפני הקרח, כי מן ההרים הוא ניגר. וילך אלכסנדרוס רגלי עד מקום מעט וימצא את הסגן שלו אשר הניח שם עם שני סוסים מעבר לנהר, וירכב וילך עד מחניהו. ויערוך את צבאיו ויספרם וימצאם שנים עשר ריבוא, ויבואו עד הנהר ההוא. ויבוא גם דריוש עם חילו עד הנהר ההוא וימצאאו מקופא, ויעבור דריוש וחילו. וירכב אלכסנדרוס על סוס בוקיפלוֹן, הוא הסוס אשר היה לו ראש שור ולא היה יכול סוס אחר לקרב אצלו. ויערכו מלחמה גדולה ויפלו רבים מן הפרסיים ויברח דריוש עם אנשיו ויעבור את הנהר. ויהי כאשר באו לעבור אחריו שאר צבאיו הנשארים 45 פליטה מן המלחמה, וימסו מי הנהר ויגרפם כולם.

31. עץ שמן הנקרא דידא דלק — במקור δαῖδα (לפיד). המתרגם מוסר את המלה בתעתיק עברי, והניקוד הוא של המחבר או של איש יודע יוונית, שכן כך ביטאו את המלה החל מימי הביניים. המחבר מסר את המלה היוונית בלשונה, כי הוא התקשה לתרגמה, והוסיף לה כהסבר "עץ שמן" על-סמך משנה ראש-השנה ב. ג., אך המחבר לא דייק בהבנת המשנה.
32. עד הנהר איסטרנגן — ἐπὶ τὸν Στράγγαν ποταμόν. ועיין ההערה לשורה 12.
37. כי מן ההרים הוא ניגר — לא מצאתי בנוסחאות הרומאן.
38. עד מקום מעט — ὀλίγον (קצת). וירכב וילך עד מחניהו — הרומאן ב' 16.
40. ויערוך את צבאיו וכו' — הרומאן ב' 16.
42. בוקיפלוֹן — Βουκέφαλον. והניקוד מלמד, שבכתב־ידו היווני היה כתוב Βουκαίφαλον. הסוס נקרא בוקיפלוס, ושמו נמצא במקור באקוסאטיבוס, וכן העתיק אותו המתרגם העברי אולי בהשפעת נהוג בני־דורו למסור את השמות היווניים באקוסאטיבוס. הוא הסוס אשר היה לו ראש שור — המחבר תירגם אפוא את השם היווני בוקיפלוס ("ראש שור") לעברית. עיין גם הערה לפרק ז' 16.
45. שאר צבאיו הנשארים פליטה מן המלחמה — τὸ ἄλλο πλῆθος (ההמון האחר). המלה πλῆθος (המון) הוזכרה למתרגם את המלה העברית "פליטה".
46. ויגרפם — ἤρπασε.

ויבא דריוש בבית מלכותו ויפול על הארץ ויבכה בקול גדול. ויקם ויכתוב ספר אל אלכסנדרוס לאמר: חניני חניני והשב את אשתי ואת בניי ואל תחריב את מקומי, ואתן לך זהב לרוב ומטמונים ושבעים 50 פלגשיי אשר בשושן.

ויקרא אלכסנדרוס את הספר באזני כל עמו, ויצחק על הספר ויאמר: אם ינצחני, אינינו שווה לי מאומה זהבו — ואם אנצחנינו, כל זהבו בידי יבוא. ויעמוד בארץ פרס כל הסתיו ההוא החזק ויזבח לאלים אחרים וישרוף כל ממלכות קסירקסוס.

55 ויחשוב בליבו עוד דריוש לערוך מלחמה עם אלכסנדרוס וישלח אל פורוס מלך הודו לעזור לו. וישמע אלכסנדרוס וילך אל ארץ מדי, כי שמע כי הלך דריוש בטנין, וירדוף אחריו. וישמעו שרי דריוש כי הגיע אלכסנדרוס, וימיתו את דריוש. ויהי כאשר בא אלכסנדרוס ויברחו הממיתים את דריוש עד אשר יבינו מה יעשה להם אלכסנדרוס. ויבוא אלכסנדרוס 60 וימצא את דריוש בין מות לחיים, ויבך עליו בקול גדול ותצא רוחו בידי אלכסנדרוס. ויצו לקוברו בקברי המלכים, וישא אלכסנדרוס את פגר דריוש הוא ושריו ויקונינוהו ויספדוהו. ויצו וימיתו את האנשים אשר המיתוהו.

47. ויקם ויכתוב וכו' — הרומאן ב' 17.

49. ואל תחריב את מקומי — לא מצאתי בנוסחאות הרומאן. ושבעים פלגשיי — לא מצאתי בנוסחאות הרומאן, אך לפי הרומאן (ב' 19) מבטיח דריוש לשלוח לפורוס מאה ושמונים פלגשיי אשר בשושן, אם יעזור לו במלחמה.

50. אשר בשושן — ἐν Σούσοις.

53. בארץ פרס — הוסיף המתרגם עלי־סמך שורה 16, ועיין הערה שם. כל הסתיו ההוא החזק — τὸν ἀκμαιοτάτον χειμῶνα. לאלים אחרים — τοῖς ἑγχεπείοις θεοῖς (לאֱלֹהֵי הָאָרֶץ).

54. כל ממלכות קסירקסוס — τὰ Ἑρξου βασιλεία (ארמון המלכות של קסירקסוס). המתרגם העברי הבין את המלה βασιλεία כ"ממלכות" והניח שהנומינאטיבוס של Ἑρξου הוא Ἑρξος.

55. ויחשוב בליבו וכו' — הרומאן ב' 19.

56. פורוס — Πῶρος.

56. ארץ מדי — Μηδία. כי שמע כי הלך דריוש בטנין — ἦκουσε γὰρ τὸν Δαρειὸν εἶναι ἐν Ἑκβατάνοις (כי שמע שדריוש נמצא באחמטא). בכהי־ היווני A של הרומן כתוב ἐμβατάνοις במקום ἐν Ἑκβατάνοις; מכאן שבכתב־ידו היווני של המתרגם העברי היה שיבוש דומה: ἐν βατάνοις. ומכאן העיר "בטנין" של התרגום העברי. הניקוד הוא אפוא פרי־עטו של המתרגם ולא של אחד המעתיקים.

57. וישמעו שרי דריוש וכו' — הרומאן ב' 20. שרי דריוש — οἱ τοῦ Δαρείου σατράπαι.

59. עד אשר יבינו מה יעשה להם אלכסנדרוס — μέχρῃς οὐ μάθωσιν ποῖαν γνώμην ἔχει παρ' αὐτῶν ὁ Ἀλέξανδρος.

60. בין מות לחיים — ἡμίτενον. ויבך עליו בקול גדול — ἐπιστάς αὐτῷ πάντῃ ἐδάκρυσεν. ויבך עליו בקול גדול — ἔλειψε τὸ πνεῦμα ἐν χερσὶν Ἀλεξάνδρου.

61. ויצו לקוברו וכו' — הרומאן ב' 21. בקברי המלכים — βασιλικῶς (כִּיָּאָה לַמֶּלֶךְ).

[1. מסעות אלכסנדרוס בארצות הפלאים]

1 ויהי כאשר העביד את כל הארץ ההיא תחתיו, ויחשוב אלכסנדרוס לעבור משם עד קצה הארץ ובמדבר, ויעבור בארץ מדי עם רבים יושבי הארץ ויצא בצבא גדול.

ויבוא עד מקום אחד וימצא דרך בבקעה עמוקה לרוב וילך בה שמונה 5 ימים וירא חיות מחיות משונות. ויבוא במקום אחר לעת ערב וימצא אילנות דומות לתפוחים, וירא שם אנשים הנקראים פיתיקי והיה צוארם ארוך וידיהם וזרועותיהם כדמות מגירה, ויצו לתפוש מהם ויברחו וימיתו מאה וששים ושנים, והם המיתו מאנשיו מאה וששים ושלשה, וילן שם ויאכל מן הפירות ההם.

10 וילך משם אל ארץ קלאוקין, ושם היו אנשים דומים לענקים ובעלי שיער ואדומים ופניהם כאריות ואזור עור במתניהם גיבורי חיל, ויבואו אליו בלא כלי מלחמה וימיתו מאנשיו מאה וחמשים ושנים, ויצו להבעיר את היער באש ויברחו הרפאים מפני האש.

וביום השני הלך אלכסנדרוס במערות הרפאים וימצא חיות גדולות 15 אסורות בפתחי המערות כדמות כלבים, ואורך קומתם ארבע אמות

1. ויהי כאשר העביד וכו' — הרומאן ב' 23. ויחשוב אלכסנדרוס וכו' — הרומאן ב' 32.

2. בארץ מדי — כך גם בתרגום הארמני של הרומאן.

4. בבקעה עמוקה לרוב — φάραγξ βαθυτάτη.

5. וימצא אילנות דומות לתפוחים — εὔρεν ὄλην πόλλην δένδρων ... καρπὸν ἔχόντων μήλοις — παρεμφερή

6. פיתיקי — πίθηκοι (קופים). לא מצאתי את המלה בנוסחאות שהיו בידי, אך היא היתה בוחדי כתובה בתוך כתב־ידו היווני של המתרגם, כנראה כהסבר מאוחר לסיפור על האנשים המשונים. והיה צוארם ארוך וכו' — μάκρους δὲ τραχήλους ἔχοντες, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας πρίοσι — παρεμφερεῖς

7. ויצו לתפוש מהם — ἐκέλευσεν οὖν συλληφθῆναι ἐξ αὐτῶν.

8. מאה וששים ושנים — לפי נוסחאות הרומאן 332 או 432. מאה וששים ושלשה — כך גם לפי נוסח C של הרומאן.

10. וילך משם וכו' — הרומאן ב' 33. אל ארץ קלאוקין — εἰς τὴν χλοικὴν χώραν (אל ארץ ירוקה). ברם המלה χλοικὴν (ירוקה) היתה בכתב־ידו היווני של המתרגם בצורה משובשת χλαυκῆν בדומה ל־χλοακῆν, של השיר הביזאנטי.

אנשים דומים לענקים — ἄνθρωποι γίγασι παρεμφερεῖς.

11. ואדומים ופניהם כאריות — πυρροί, ὄψεις ἔχοντες ὡς λέοντες.

12. בלא כלי מלחמה — ἄνευ λογχῶν καὶ βελῶν. מאה וחמשים ושנים — לפי נוסחאות הרומאן מאה ושנים.

14. חיות גדולות וכו' — θηρία προσδεδεμένα ταῖς θύραις τῶν εἰσόδων. ἦσαν δὲ ὡς κύνες — μεγάλους.

והיו נקודות חברבורות ובעלי שלשה עינים. ובמערות היו פרעושים כמו פרשילונא.

ומשם עבר במקום אחר וירא איש בעל שיער ויחפוץ לתופשו ולא יכול ; ויצו להפשיט אשה אחת להוליכה אליו, אולי יתפש לפי התאוה, ויקחיה 20 האיש ויוליכיה למרחוק ויאכלה. וילכו אליו לתופשו בכח, וידבר בלשונו. ויצאו מן היער רבים אנשים כמותו בלא מספר, ויצו אלכסנדרוס ויבעירו את היער ויברחו מפני האש. ויתפוש מהם אלכסנדרוס חמש מאות, ולא היה להם דעת כשאר בני אדם והיו נובחים ככלבים.

ומשם עבר במקום אחר וימצא שם אילנות, והיו צומחים מן הארץ 25 כזרוח השמש עד שש שעות ליום, ומשש שעות ליום עד בוא השמש היו האילנות נחבאים והולכים ונגרעים עד שלא היה נראה מהם מאומה, וזיעת האילנות היה כמות איסטקטין שלפרס שמקטין בו וריחו טוב עד למאד. ויצו לחתוך את האילנות ולאסוף מן הזיעה — ובפתאום היו מוכים האנשים החותכים את האילנות בשוטים על ידי שדים וקול המכות 30 היה שומע והמכות היה רואה, אך המכים לא היו נראים והקול היה משמיע : אל תחתכו מן האילנות ואל תלקטו מהם ! והיה שם בתוך המים תנינים

16. והיו נקודות חברבורות — במקור ποικίλοι (רב-גוניים). כמו פרשילונא — במקור : ὡς τοὺς παρ' ἡμῖν βατράχους πεθόντας (כמו אצלנו צפרדעים קופצות). ברור שהמלה "פרשילונא" מביעה על-ידי לעז את דברי המקור. במקום לעז זה שבכ"י פארמה, נמצא בכל כתבי-היד של יוסיפון כתוב "בני יונה", ורק בדפוס קושטנטינא של יוסיפון נתמזגו שתי הגירסאות לצורה "שילוניא והם בני יונה". הנוסח המקורי "פרשילונא" הוא כנראה צורת-הקטנה של המלה הטאוטונית frosc (צפרדע), כלומר froscelin. ייתכן אפוא שלפנינו לעז לונגובארדי, שהמחבר הכירו מתוך האיטלקית של ימינו, אולם עד עתה אין לומר דבר ודאי מחמת חוסר חומר השוואתי.

19. ויקחיה האיש ויוליכיה למרחוק ויאכלה — οὗ δὲ ἀρπάσας αὐτὴν καὶ δρομαίως ταύτην — κατήσθιεν.

20. וידבר בלשונו — ἐταρτάρισε ἐν τῇ γλώττῃ αὐτοῦ.

22. חמש מאות — ברומאן 300 או 400.

24. ומשם עבר וכו' — הרומאן ב' 36.

25. הווי האילנות וכו' — ἐξέλειπον ὥστε μὴ φανεῖσθαι ὁλῶς.

27. וזיעת האילנות היה כמות איסטקטין שלפרס — δάκρυα δὲ εἶχον ὡς Περσικὴν στακτὴν. וזיעת האילנות — "זיעה" הוא מונח רפואי עברי. אסף הרופא ור' שבתי דונולו קוראים לצרי, לשרף, בשם "זיעה" (שבתי דונולו, הוצ' מונטנר, ב' 28). וכן בסורית, אולם המקור הוא, כנראה, מיוונית (ιδρώς), ואין לדעת אם התרגום "זיעה" נכנס לכתבי הרופאים העבריים מיוונית או בעקיפין דרך הסורית.

27. איסטקטין — תעתיק עברי של στακτὴν של המקור.

29. על ידי שדים — ὑπὸ τινῶν δαιμόνων.

31. אל תחתכו מן האילנות ואל תלקטו מהם — μήτε ἐκκόπτειν μήτε συλλέγειν — תנינים — δράκοντες.

ודגים רבים מינים ולא היו מתבשלים הדגים אך במים חיים וקרים. והיה בנהר ההוא תרנוגלים כתרנוגלים שלנו וכל מי שהיה הולך לתופשם היו התרנוגלים משליכים אש מגופם עליו והיה האדם נשרף.

35 וביום מחרת הלך כל היום וימצא חיות רבות בעלי חמשה רגלים ושלשה עינים ואורך קומתם שש אמות. וילך במקום אחר וימצא כל הארץ ההיא חול, וירא שם חיות כחמור יער הוא ערוד ואורכם חמשה אמות ושש עינים להם ולא היו רואים כי אם משתי עינים. וילך במקום אחר וימצא אנשים ולא היה להם ראש ועיניהם ופיהם היו בחזה שלהם והיו מדברים 40 בלשון בני אדם והיו אוכלים דגים והיו מלקטים מן החול ומן הארץ איטנא הנאכלים במקומינו ומשקל לכל אחד שלשים ליט', וירא סרטנים גדולים כספינות.

וילך משם דרך המדבר ויבוא עד ים ולא ראה לא עוף ולא חיה כי אם ארץ ושמים בלבד. ויבוא בספינה ויבוא באי אחד והאי קרוב לארץ, 45 וישמע מדברים בלשון בני אדם והיו יוונים והמדברים לא היה רואה. וישלח מאנשיו שוחים במים לילך אל האי, ויצא סרטן אחד וידלג וינער חמשים וארבעה אנשים מאנשיו, ויירא וילך מן המקום ההוא דרך שני ימים.

32. ודגים רבים מינים — *kai ichthous polla gēnē*. המתרגם תירגם באופן מילולי. במים חיים וקרים — *ēn ūdati psuchō pēgaiō*.
33. תרנוגלים כתרנוגלים שלנו — *ὄρνεα παρεμφερῇ τοῖς ὀρνέοις τοῖς παρ' ἡμῖν* (ציפורים הדומים לציפורים שאצלנו).
- תרנוגלים — צורה זו מקורה אינו בטעות. גם בסורית נמצאת הצורה תרנוגלא. כן קיימת הצורה גם בארמית של הספרות התלמודית (עי' המלון של לוי).
35. וביום מחרת וכו' — הרומאן ב' 37. חמשה רגלים — במקור שש רגלים.
36. שש אמות — במקור עשר אמות. וימצא כל הארץ חול — *εἰς ἀμμόδην τινὰ τόπον*.
37. חיות כחמור יער הוא ערוד — *θηρία ὅμοια ὀνάγροις*. המלה "ערוד" מופיעה בספר איוב ל"ט ה, וכבר תורגמה על ידי השבעים שם *ὄνος ἄγριος*. חמשה אמות — במקור 20 אמה.
39. ועיניהם ופיהם היו בחזה שלהם — כך גם בתרגום הארמני והסורי של הרומאן. והיו מדברים בלשון בני אדם — *λαλοῦντες δὲ ἀνθρωπίνως τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ*.
40. והיו אוכלים דגים — *ἰχθυοφάγοι*.
41. איטנא — הוא תעתיק עברי של *ὄδνα* (כמהין) שבמקור. הנאכלים במקומינו — המחבר לא הכיר את השם העברי כמהין ולכן הגדיר את "איטנא" (*ὄδνα*) על-ידי ההוספה "הנאכלים במקומינו". שלשים ליט' — לפי המקור עשרים. וירא סרטנים גדולים כספינות — נמצא גם בתרגום הארמני של הרומאן.
43. וילך משם וכו' — הרומאן ב' 38.
45. וישמע מדברים בלשון בני אדם והיו יוונים — *ἤκουον λαλίας ἀνθρώπων Ἑλληνικῇ δια-*
46. *λέκτῳ λαλοῦντων* (שמע דברי בני האדם והם מדברים יוונית).
46. סרטן אחד — *καρκῖνοι* (סרטנים).
47. חמשים וארבעה אנשים מאנשיו — כן המיספר גם בתרגום הארמני של הרומאן.

ויגע במקום חושך אשר לא יאיר שם השמש, ויחפוץ לבוא שם לראות
 50 הדור הנקראים מקרי, הם בני יונדב בן רכב, ויתיעץ עם אוהביו לבוא
 שם עם אלף ושלש מאות גיבורים. ויקח עמו אתון מיניקת עיר ויאסור
 את העיר במבוא המקום, וינח שם את מחניהו ויחל לבוא במקום ההוא.
 וימצא את אויר המקום מעונן בעלטה ואיד ולא היה יכול לראות איש את
 רעהו, והארץ ההיא היתה מלוכלחת ובעלת טיט. ויפגעוהו שני עופות
 55 גדולות ופניהם פני אדם והיו מעופפים ומדברים לשון היוונים ואומרים
 לו: אלכסנדרוס למה דרכתה בארץ אלהים? אינך יכול לראות בית
 אלהים ובית עבדיו! שוב לך כי לא תוכל לדרוך באיים היושבים שם
 קדושי אלהים! אל תתחר לעלות במרום השמים! וירעד אלכסנדרוס
 מפני העופות. וידבר לו העוף האחד ויאמר לו בלשון יוונים: דע לך
 60 אלכסנדרוס כי תמשול במזרח שמש ובמלכות פורוס מלך הודו. וילכו
 העופות לדרכם. ותמהר האתון לשוב אל בנה העיר.
 ויצא משם לסוף עשרים ימים וימצא את מחניהו אשר הניח במבוא
 המקום, ויבנה שערים במקום ההוא ויסגור את מבוא המקום ויכתוב
 באבנים כל אשר ראה.

[ז. המלחמה עם פורוס]

1 וילך משם אל ארץ הודו. וישמע פורוס המלך וישלח אליו ספרים: לך
 מארצי פן אמיתך בחרב! ולא אבה אלכסנדרוס לשמוע לו.

49. ויגע במקום חושך וכו' — הרומאן ב' 39.

50. מקרי — μάκαροι (מאושרים, כלומר: נשמות המתים).

הם בני יונדב בן רכב — הזיהוי בין ה"מקרי" לבין בני יונדב בן רכב מבוסס על אגדה יהודית,
 שלפיה אין מלאך המוות שולט בבני יונדב בן רכב והם בני-אלמוות. עי' אלפאביתא דבן סירא,
 הוצאת שטיינשניידר, ברלין 1858, דף כ"ח ע"ב, L. Ginzberg, The Legends of the Jews V, 95.
 האגדה נוצרה מתוך דרש על דברי ירמיהו ל"ה י"ט: לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לא יכרת
 איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים.

54. ובעלת טיט — כמו התרגום הארמני כן מדלג התרגום העברי על סוף הפרק הוה של הרומאן
 ועל תחילת הפרק הבא. כתבי-היד היווניים של שני המתרגומים היו מבוססים על כתב-יד, בו דילג
 המעתיק על המלים הנמצאות בין ἐπὶ σχοίνους δεκαπέντε (ב' 39) לבין σχοίνους τριάκοντα
 (ב' 40). ויפגעוהו וכו' — הרומאן ב' 40.

55. ופניהם פני אדם — ἔχοντα ὄψεις ἀνθρώπινας.

57. באיים היושבים שם קדושי אלהים — כלומר איי-המאושרים של האגדה היוונית. את הביטוי
 "איי-המאושרים" עצמו לא מצאתי בנוסחאות הרומאן שבידי.

58. וירעד אלכסנדרוס — Σύντρομος δὲ γενόμενος Ἀλέξανδρος.

62. לסוף עשרים ימים — לפי המקור 22.

63. ויבנה שערים וכו' — ידיעה זו נמצאת גם בתרגום הארמני של הרומאן.

1. וילך משם וכו' — הרומאן ג' 2.

ויקבוץ פורוס חיל גדול ושנהבים רבים וחיות רבות ללחום עם היוונים.
ויירא אלכסנדרוס מפני החיות כי לא היה נהוג להלחם עם החיות. וילך
5 אלכסנדרוס בעצמו כמרגל בארץ פרסיאקין ויעש עצמו כיוצא צבא
וכסוחר הקונה מאכל ויתפשוהו ויוליכוהו אל המלך פורוס. ויאמר לו:
מי אתה? ויאמר: אני מיוצאי צבא אלכסנדרוס וישלחיני פה. וישאליהו
עוד: מה יעשה אלכסנדרוס ולמה מתאוה ללחום עם מלך גדול כמוני?
ויניחיהו לילך לדרכו.

10 ויהי כאשר יצא אלכסנדרוס, וירא את החיות אשר הכין פורוס ללחום
עמו; ויתן אל ליבו ויעש צלמי נחושת ויצו להדליקם באש עד אשר יהיו
כאש בוערת והיה מגרה אותם באומנות בכלי ברזל על החיות, והיו החיות
מדלגות על צלמי הנחושת לנושכם ולתופשם והיו נשרפים פיותיהם
וגופם מפני האש. ואז נחו החיות ותשקטנה מלהלחם עם היוונים,
15 והפרסיים נצחו את ההודיים. ובתוך המלחמה נפל הסוס שלאכסנדרוס
בעל ראש השור ממלאכת עורמת מלך הודו, ויתעצב אלכסנדרוס מאד
על הסוס ההוא.

ותהי המלחמה עשרים ימים, ויעשו חיל אלכסנדרוס עיצה למסור את
אלכסנדרוס ביד מלך הודו. ויבן אלכסנדרוס וישלח אל פורוס לאמר: בא
20 ונלחם אני ואתה וכל העם ישבו בשלום! וישמח פורוס על הדבר הזה,
כי לא היה קומת אלכסנדרוס חשובה לפניו למאומה, כי קומת פורוס
היתה ארוכה חמש אמות וקומת אלכסנדרוס שלש אמות. ויערכו שניהם
מלחמה זה כנגד זה. ותהי צעקה גדולה בתוך מחנה הודו, ויסב פורוס את
פניו לפנות אל מחניהו להבין מה היתה הצעקה, וימהר אלכסנדרוס
25 ויכהו בחרבו אל השורר וימיתיהו.

3. ויקבוץ פורוס וכו' — הרומאן ג' 3. ושנהבים רבים — καὶ πλείστους ἔλεφαντας. המתרגם
העברי לא זכר כנראה את המלה פיל. ללחום עם היוונים — במקור כתוב "אשר נלחמו יחד עם
ההודים".

5. בארץ פרסיאקין — εἰς τὴν Περσικήν πόλιν.

8. מה יעשה אלכסנדרוס — πῶς ἔχει Ἀλέξανδρος. (מה שלום אלכסנדרוס). ואולי היה כתוב במקורו
של המתרגם העברי Ἀλέξανδρος πῶς πράττει.

11. צלמי נחושת — χαλκίους ἀνδράντας.

13. פיותיהם וגופם — כאן איחד המתרגם או כתב־ידו היווני שתי גירסאות שונות τὰ στόματα
(פיותיהם), τὰ σώματα (גופם).

16. בעל ראש השור — Βουκέφαλος והמחבר מתרגם כאן את שם הסוס לעברית. ועי' הערה לפרק
ה' 42.

18. ותהי המלחמה וכו' — הרומאן ג' 4.

25. אל השורר — ὑπὸ τὸν βουβῶνα.

- 1 ויחפוף אלכסנדרוס ללכת משם אל אוקסידרקס — לא להילחם עם יושבי הארץ כי אם לראות את החכמים היושבים שם, והם חכמים למאוד ועירומים הם בלא בגד ועל כן נקראו בלשון יוונים גימנוסופיסטס והם שוכנים בסוכות ובמחילות עפר.
- 5 ויהי כאשר שמעו יושבי המקום, וישלחו אליו חכמים עם ספרים לאמר: אם תבוא להלחם בנו, לא תועיל מאומה, כי אין לנו מאומה שתבוז — ואם תחפוף ליהנות ממה שיש לנו, לא בחיל ולא בכח תבא, כי אם בדברים רכים ובלשון רכה בא אלינו ותבין מי אנחנו, כי לך נאה מלחמה ולנו נאה חכמה.
- 10 וילך אצלם אלכסנדרוס ויראם כולם ערומים בלא בגד, והילדים והנשים על פני השדה כצאן. וישאל אחד מהם ויאמר לו: אין לכם קברות? ויען ויאמר: משכני הוא קברי. וישאל אחד ויאמר לו: מי הם רבים, החיים או המתים? ויאמר לו: המתים רבים הם, כי העניים והמתים רבים הם מן העשירים והחיים. וישאל אחר ויאמר: מי הוא חכם וערום בין האדם והחיות? ויאמר: האדם. וישאל אחר ויאמר: מי היא הממלכה? ויאמר: עושק וגזל. וישאל אחר ויאמר: מה היה תחילה, לילה או יום? ויאמר: לילה, כי הוולד במעי אמו בחשך הוא, וישאל אחר ויאמר: למי לא יוכל האדם לכזב? ויאמר: לאל אמת שידע האמת. וישאל אחר: אי זה טוב, צד הימין או השמאל? ויאמר: השמאל כי האשה את בנה מיניקת תחילה
- 20 מצד השמאל ואף המלכים שבט המלכות ביד השמאל לוקחים.

- 1 ויחפוף אלכסנדרוס וכו' — הרומאן ג' 5. אל אוקסידרקס — πρὸς Ὀξυδρακᾶς.
3. גימנוסופיסטס — γυμνοσοφιστάς; וזו צורת אקוסטיבוס של γυμνοσοφισταί (חכמים עירומים). והם שוכנים בסוכות ובמחילות עפר — εἰς καλύβας καὶ εἰς κατάγαια καταμένοντες.
5. עם ספרים — μετὰ γραμμάτων.
6. לא תועיל מאומה — οὐδὲν ὄνηση.
8. כי לך נאה מלחמה ולנו נאה חכמה — σοὶ γὰρ ἔπεται πολεμεῖν, ἡμῖν δὲ φιλοσοφεῖν.
10. וילך אצלם אלכסנדרוס וכו' — הרומאן ג' 6. על פני השדה כצאן — ὡς ποίμνια προβάτων.
11. אין לכם קברות? — Τάφους οὐκ ἔχετε.
12. משכני — χῶρημα.
13. העניים — לא מצאתי בנוסחאות המקור.
14. העשירים — לא מצאתי בנוסחאות המקור. חכם וערום — πανουργότερον.
19. כי האשה את בנה מיניקת תחילה מצד השמאל — θηλάζει δὲ γυνὴ πρῶτον δίδουσα τῷ.
20. שבט המלכות — τὸ τῆς ἀρχῆς σκεπητρον.

ולאחר ששאלם רוב שאילות, אמר להם: שאלו ממני מה אתן לכם! ויזעקו כולם ויאמרו חיי עולם! ויאמר להם: אין לי רשות. ויאמרו לו: אם אין לך רשות להחיות חיי עולם, למה אתה נלחם לשלול ולבוז ולהכניע העולם תחתיד? ולאחר מיתתך אין אתה יודע למי תניחנו ואת כל כבודך! ויאמר להם אלכסנדרוס: זה מרשות שמים הוא להיות אנחנו כמשרתים לאחרים הבאים לאחרינו כי לכך נוצרנו, כי לא ינוע הים בלא רוח ולא ינועו האילנות אם לא תנשב בהם הרוח; ולא יצלח האדם בלא רשות שמים. וחפצתי אני לשקוט ולא יניחני אדון הכל אשר בידו נפש כל חי. ומתוך אלו הדברים הלך אלכסנדרוס לדרכו.

[ט. נפלאות הודו]

1 ויכתוב איגרת אל אריסטוטיליס רבו ויכתוב לו כל אשר קרהו בארץ הודו לאמר: כאשר באתי בארץ פרסיאקין, היא מדינת ארץ הודו, מצאתי הארץ עזה וקשה והיא בתוך הים, והלכתי שם וראיתי בני אדם דומים לנשים והיו אוכלים דגים, מדברים לשון יוני. ושאלתי על המקום ויאמרו אלי: ראה זה האי בתוך הים קבר הוא שלמלך קדמוני וישם שם זהב הרבה לרוב. ולאחר שספרו לי הדבר, הלכו ויניחו אניותיהם שנים עשר. וראיתי שם חיות גדולות בים וצעקנו עליהם ויברחו וישקיעו מאנשיי בים. ומרוב הדאגה הייתי שם שמונה ימים. ולאחר שנצחתי דריוש והכנעתי את כל הארץ, הלכתי הלך ונסוע עד

22. חיי עולם — ἀθανασία. אין לי רשות — Ταύτην ἐγὼ οὐκ ἔχω ἐξουσίαν — 42 נאלצנו להשלים לפי הנוסח שביסופון, כי בכ"י פארמה 24. העולם תחתיד — מכאן ועד פרק ט' 42 נאלצנו להשלים לפי הנוסח שביסופון, כי בכ"י פארמה 24. חסר דף אחד. דף זה היה חסר כבר בימי שטיינשניידר, הכותב (HB IX, p. 46) שפרק 18 (של הוצאת יוסיפון על-ידי ברייטהאופט) כמעט שאינו מופיע ב"מעשה אלכסנדרוס" שבכ"י פארמה. שטיינשניידר, אשר היה בידו רק העתק כתב-היד, לא היה יכול להבחין שחסר בו דף אחד. 25. זה מרשות שמים הוא — ταῦτα ἐκ τῆς ἀνωθεν προνοίας διοικούνται — 27. ולא יצלח האדם בלא רשות שמים — οὐκ ἐνεργεῖται ἄνθρωπος εἰ μὴ ἐκ τῆς ἀνωθεν προνοίας 28. וחפצתי ... חי — κ' ἄγὼ δὲ παύσασθαι θέλω τοῦ πολεμεῖν, ἀλλ' οὐκ ἔξ με ὁ τῆς γνώμης μου δεσπότης

1. ויכתוב איגרת וכו' — הרומאן ג' 17.
2. בארץ פרסיאקין — εἰς τὴν Περσικήν πόλιν
3. וראיתי בני אדם דומים לנשים והיו אוכלים דגים — εὗρομεν ... θηλυομόρφους ἰχθυοφάγους ἀνθρώπους
4. מדברים לשון יוני — במקור כתוב דווקא שהם דיברו לשון ברברית.
5. קבר הוא שלמלך קדמוני — πᾶν ἀρχαίου βασιλέως τάφος
6. ויניחו — καταλίποντες

10 שבאתי אל מדינה בתוך הנהר, והיו שם קנים ארוכים שלשים אמות ויסוד המדינה על הקנים ומי הנהר היו מרים. ובאו מאנשיי אל תוך הנהר לילך בתוך המדינה, ויצאו מן הנהר חיות הנקראות איפופוטמי ויחטפו מאנשיי מ"ד איש.

והלכתי משם ובאתי לפנות ערב במקום אחד ומצאתי שם מעיין מים 15 מתוקים כדבש ולנתי שם בלילה ההוא. ויבערו אנשיי אש ובאו כל החיות מן היער לשחות מים, והיה ביניהם עקרבים כאמה לבנים ואדומים ושחורים ובעלי קרנים ותנינים ונחשים ואריות ונמרים וראמים וחזירים ושנהבים ואנשים בעלי שש ידיים וימיתו מאנשיי רבים. ויבערו אנשיי את היער באש וירוצו השרצים אל האש. ותבוא עלינו חיה אחת גדולה 20 ותשאג החיה ותמת מאנשיי כ"ו גבורים, ואחרים מגיבורי המיתו את החיה ובכח גררו וסחבו את החיה שלש מאות מאנשיי. והיו שם עטלפים גדולים כיונים ובעלי שיניים כאדם. והיינו צדים העורבים ואוכלים למחייתנו.

ומשם הלכנו לתוך ארץ קספיאקין, ובשעה התשיעית ביום נשב רוח גדול 25 וחזק מאד שלא יכולנו לעמוד על רגלינו ומיד נפלנו על פנינו ארצה עד אשר שקטה הרוח.

ולאחר זאת כבשתי את מדינת קספיאקין והיא מדינת מלכות הודו. ויאמרו לי יושבי הארץ: יש לנו להראותך תימה וחכמה הראויה לכבודך: בוא ונראה לך אילנות מדברים כבני אדם. ויוליכוני לגן אחד, ושם היה

10. קנים — κάλαμοι

12. איפופוטמי — ἰπποπόταμοι (סוסי יאור).

13. מ"ד איש — בנוסחאות הרומאן מיספרים אחרים.

16. עקרבים כאמה — σκορπίοι πηχυαῖοι

17. ובעלי קרנים — κερασταί (נחשי־קרן) הוא מין נחשים, אך המחבר חשב שהמלה היא שם תואר

המשתתף גם הוא לעקרבים. וראמים — ῥινοκέρωτες (קרן־אף).

18. ושנהבים — καὶ ἐλέφαντες (ופילים).

19. השרצים — τὰ ἔρπετα

21. שלש מאות — במקור אף. עטלפים — νυκτερίδες

22. העורבים — νυκτιγόρακες

24. לתוך ארץ קספיאקין — εἰς τὴν Πρασιακὴν γῆν (אל ארץ פרסיאקין), אולם בכתב־ידו של

המתרגם היה Κασπιακὴν. ובשעה התשיעית — במקור "ובשעה הששית".

27. קספיאקין — עי' הערה לשורה 24.

28. יש לנו להראותך תימה וחכמה הראויה לכבודך — ἔχομεν σοὶ δεῖξαι τι παράδοξον ἄξιον

σου

29. כבני אדם — ἀνθρωπιοῖ

30 שמש וירח וראיתי שם אילנות כאילני מצרים הנקראים מירובלנון ופירותיהם כמירובלנון והם זכר ונקבה: לאילן הזכר היה דעת הזכר ולאילן הנקיבה היה דעת הנקיבה ושמו של זכר שמש ושמה של אילן נקיבה ירח, והאילנות מדברים: מותו אימה אושה. ומעת בוא השמש יצא קול האילן בלשון הודו, ולא רצו יודעי לשון הודו לפרש לי, כי היו 35 מתיראים ממני עד שנשבעתי להם לבלתי הרע להם. ויאמרו: תדע אלכסנדרוס שבמהירה תאבד על יד אנשיך וקרוביך! ובעת בוא הירח התפללתי אם אני עתיד לראות אמי ואחי ואוהבי בארץ מקדוניא. וכזרוח השמש יצא קול מן האילן בלשון יוני: דע לך אלכסנדרוס שבבבל תמות על יד אנשיך וקרוביך ולא תראה אמך ולא ארץ מקדוניא! 40 וכזרוח השמש התפללתי עוד אם אני עתיד לראות את אשתי ואת אמי בארץ מקדוניא ואם ספו וכלו ימי חי. ויצא קול מן האילן: כלו שנותיך ותמו ימי חייך וסוף בבבל תמות! ואחרי מותך תאבדנה אמך ואחותך ואחיך באבידה רעה וקשה על יד קרוביהם. ולא תשאל עוד, כי לא תשמע מאומה.

[י. אלכסנדרוס אצל קנדקי המלכה]

1 ומשם הלכתי ויצאתי מעת ערב מארץ פרסיאקין והלכתי בארץ פרס והלכתי במלכות ארץ סמיראמיס. ושם היתה אשה יפה לרוב והיא מלכה, ושמה קנדקי, ושילחתי אליה איגרות לאמר: שילחו אלי את אלהי עמון ואזבח לפניו, ששמעתי שבשנים אשר הכנעתם את ארץ מצרים, לקחתם

30. מירובלנון — *μυροβάλανος*. על "מירבלנון" מדבר גם ר' שבתי דונולו ב"ספר המרקחות" (הוצאת מונטנר עמ' ט"ז).

31. דעת — *λογισμός*.

33. מותו אימה אושה — בכתבי־יד של יוסיפון כתוב "מות מות אימה חושך". המקום משובש בגוסחים היווניים ובתרגומים של הרומאן היווני, והיה כנראה גם משובש בכתב־היד היווני שהיה בידי המתרגם העברי. בכ"י A של הרומאן כתוב *μῆμας μῆμας* ובנוסח שממנו תורגם הגוסח הארמני היה כתוב *μῆμας μῆμας*. אנו מניחים, שבכתב־היד שממנו תורגם מעשה־אלכסנדרוס היה כתוב *μῆμας μῆμας*, ולכן גרסנו "מותו אימה אושה". נראה שהצדק עם' אוספלד (עמ' 94) המשער, שבנוסח הבלתי־משובש לא דובר כלל על דברי האילנות, אלא היה כתוב בערך שהאילנות נקראו (על־ידי אנשי המקום) מיתראס ומאו' (על שם אלהי השמש והירח).

42. תאבדנה אמך וכו' — מכאן ואילך מתחיל שוב נוסח כ"י פארמה.

1. מארץ פרסיאקין — *ἡ πόλις Περσικῆς*.

2. סמיראמיס — *Σμύρναμις*. ושם היתה וכו' — הרומאן ג' 18. אשה יפה לרוב — *γύνη ἔχουσα κάλλος ὑπερῆφανον*.

3. קנדקי — *Κανδάκη*. עמון — *Ἀμμων*. המתרגם כותב את שם אלוהי המצרים "עמון", כי סבור היה שקיים קשר לשוני בין אמון אלוהי מצרים לבין בני עמון שבמקרא.

5 את אלהי עמון משם — ואם לא תשלחו אותו אלי, אבוא אליכם להלחם. ותשלח גם היא איגרת אליו לאמר: לא נוכל לשלוח לך אלהי עמון, כי כהניו שולחים לך בתים שלוהב מאה, וכושים נערים בלא זקן חמש מאות, ומרגליות טובות מאתים, ועטרת אלהי עמון עשוי באבנים יקרות שווה מאה ליטרין זהב, ומרגליות נקובות ארבעה, ענקים שמנים, 10 ומרגליות בלא נקובות שמנים, תיבות מן עצם שן מליאות אילפנטים שלשים, נמרים וראמים שלשה עשר, פנטירס הם חיות ארבעה עשר, כלבים אוכלים אדם תשעים, פרים יודעים לנצות ולהריב ארבעים, שיני פילים הם אלפנטים ארבעה, עורות נמרים שלש מאות, מטות מן עץ איבינוס הוא עץ שחור כקרון עזים וצח שמנה אלפים. שלח מלאכים 15 ויביאו לך המנחה הזאת, כי גם אני ידעתי כי נצחת כל העולם כולו. ויפנה אלכסנדרוס ללכת אצלה, ותשמע קנדקי את מנהגו אשר היה נהוג בגניבה ובמרמה לתפוש המלכים, ותשלח לכתוב ולחרוט בסתר את צורת אלכסנדרוס ולהיות בידה, ותקח הצורה ותשימיה בחדר. וילך קנדבליס בן קנדקי המלכה אל מחנה אלכסנדרוס, ויקחוהו השומרים 20 ויוליכוהו אל איפטולומיאוס משנה המלך אלכסנדרוס. וישאליהו איפטולומיאוס: מי אתה? ויאמר: בן קנדקי המלכה ובאתי עם אשתי ומעט צבא, כי סוד גדול היה לי מפני הנשים הנקראות אמזוניס, ויתפשני שר אחד ויקח את אשתי וימת רבים מאנשיי.

7. כהניו — במקור πρεσβεις (שליחים). בתים — πλίνθους (לבנים). וכושים נערים בלא זקן — Αἰθίοπας ἀνήβους.

10. תיבות מן עצם שן מליאות אילפנטים — במקור תיבות משנהב.

11. נמרים — παρδαλεις. וראמים — δινוקέρωτες (קרן-אף). פנטירס הם חיות — πάνθηρες.

12. כלבים אוכלים אדם — κύνες ἀνθρωποφάγοι. פרים יודעים לנצות ולהריב — ταύροι μάχιμοι.

14. שיני פילים הם אלפנטים — ὀδόντες ἐλεφάντων.

13. נמרים — παρδαλεις. מטות מן עץ איבינוס — ῥάβδοι ἐβένιναι.

14. הוא עץ שחור כקרון עזים וצח — הסבר המתרגם.

16. ויפנה אלכסנדרוס וכו' — הרומאן ג' 19.

17. לכתוב ולחרוט — ζωγραφῆσαι (לצייר).

18. בחדר — ἐν ἀποκρύφῳ τόπῳ (במקום נסתר).

19. קנדבליס — Κανδαύλης. התעתיק הוא לפי המבטא של ימי המתרגם.

20. איפטולומיאוס — Πτολεμαῖος. משנה המלך אלכסנדרוס — ἔχων τὰ δεύτερα τῆς βασιλείας.

22. כי סוד גדול וכו' — τελέσαι μυστήριον παρὰ τὰς Ἀμαζόνας (לקיים את חג המיסתורין אצל האמזונות). המתרגם הבין בטעות כאילו μυστήριον כאן מובנו "סוד", ומכאן יצא תרגומו המוטעה והבלתי-ברור.

23. שר — τύραννος.

וילך איפטולומיאוס ויספר לאלכסנדרוס את כל הדברים האלה. וישמע
25 אלכסנדרוס ויאמר לאיפטולומיאוס: קח את עטרת מלכותי ואת בגדיי
ותהיה מלך כמוני ועשה בערמה וקראני בשם אחר ואמור: קראו לי את
אנטיגונוס מלאך נאמן כמוני! וכאשר אבוא, עשה עצמך לספר לי את
דברי הנער לפניו ואמור לי: מה זאת תתן לי שנעשה על אודות בן
המלכה זה?

30 וילבש איפטולומיאוס לבוש בדמות אלכסנדרוס, ויראהו קנדבלים ויירא
שלא יצווה להמיתו. ויאמר איפטולומיאוס: קראו לי את אנטיגונוס
מלאכי נאמן! ויקראו לו את אלכסנדרוס בערמה, ויאמר לו איפטולומיאוס
כל הדברים אשר שם בפיו. ויעז אלכסנדרוס ויאמר: תן לי צבא ואני אלך
ואציל את אשתו מיד השר ההוא.

35 וישמע קנדבלים וישמח על דבריו. וילך באהל ויחבק את אלכסנדרוס
ויאמר לו: אם תאמן לי ותבוא עמי אצל אמי, ואתן לך מתנות גדולות.
ויאמר לו אלכסנדרוס: לך ושאלני מאת המלך, שגם אני מתאוה לראות
את אמך. וילך קנדבלים אל איפטולומיאוס וישאלהו ממנו. ויאמר לו
איפטולומיאוס: ראה קנדבלים אני אשלח מלאכי זה עם ספר אל אמך,
40 ראה כבדיהו והשיבהו אלי שלם כאשר הוא משיב אותך ואת אשתך אל
אמך. ויאמר קנדבלים: עלי יהיה האיש הזה לכבדו.

וילכו יחדיו, ויגע אל המלכה, ותפגעיהו אמו ואחיו וירוצו לנשק
לקנדבלים. ויאמר להם קנדבלים: אל תנשקוני! נשקו טרם את האיש
הזה שהושיעני ואת אשתי, כי זה אנטיגונוס מלאך נאמן הוא למלך
45 אלכסנדרוס. וישאלהו איך, ויספר להם את כל אשר קרהו. וינשקוהו
אחיו ואמו ויוליכו את אלכסנדרוס לאכול לחם בערב.
ובבקר לבשה קנדקי בגדי מלכות ותקח אלכסנדרוס ותביאהו החדרה

25. את עטרת מלכותי — διάδημα. ואת בגדיי — τὴν χλαῖδα

27. מלאך נאמן כמוני — במקור כתוב παρασπίστης (חבר בנשק) והמתרגם הבין כאילו נכתב
πρεσβυδὸς πιστός (מלאך נאמן) — או שבאמת כך היה כתוב בכתב־ידו היווני.

32. מלאכי נאמן — ע"י ההערה הקודמת.

35. וישמח על דבריו — מחבר "מעשה אלכסנדרוס" מדלג על סיפור הצלת אשתו של קנדבלים על־
ידי אלכסנדרוס, או מתוך טעותו הוא או מפני שבכתב־ידו היווני היה חסר הסיפור. וילך באוהל
וכו' — הרומאן ג' 20.

36. תאמן לי — πίστευσον σεαυτὸν ἐμοί

42. וילכו יחדיו וכו' — הרומאן ג' 21. אל המלכה — εἰς τὰ βασίλεια (אל ארמון המלוכה).
המתרגם העברי טעה בתרגומו.

44. מלאך נאמן — כאן באמת כתוב במקור ἄγγελος (מלאך). ועיין הערה לשורה 27.

47. ובבקר וכו' — הרומאן ג' 22.

הבנוי מאבני יקרה וזהב ורעפיו זהב, והיו שם מיטות מוצעות באדרת שנער העשויים בזהב ובתולעת שני, והמיטות היו מן אונך ויהלום 50 ותנינים מן שוהם ומרכבות מאבן יקרה פורפיריטו עם הסוסים ועם כלי מלחמה; וברגלי המרכבה היו סוסים אילפנטים מאבן יקרה; ונגדם היה נהר מזהב ואילני זהב עם פירותיהם. ויאכלו שם יחד עם אחי קנדבלים.

וביום מחרת לקחה את אלכסנדרוס ותראהו חדרים בנויים מאבן חור הוא אאיריטוס והיה נראה השמש מתוך נוגה האבן בתוך החדר. ויאמר 55 לה אלכסנדרוס: כל זה הכבוד היה נאה ליוונים ולא לכם. ותען ותאמר בחימה: מה לך אלכסנדרוס? ויהי כאשר שמע אלכסנדרוס את שמו מפיה, ויען לה: אין שמי אלכסנדרוס כי אם אנטיגונוס שמי, ואני מלאך שלוח מן אלכסנדרוס. ותאמר לו: אתה אלכסנדרוס! ותקחיהו ותביאהו החדרה ותראהו את צורתו ותאמר: הלא תכיר את צורת פניך! למה 60 נבהלתה ונרעדתה? הלא אתה המכניע ארץ פרס והודו, המשבית מלחמות מדי ופרס וכל הגוים—ועתה בלא חרב ובלא מלחמה אתה ביד אשה, למען תדע כי כל שיהיה אדם חכם ימצא אחר כמוהו יותר חכם ממנו.

ויקצוף אלכסנדרוס ויחרוק שיניו ויחפוץ להמית נפשו ואותה. ותאמר 65 לו: אל תחרוק שיניך, כי מה תוכל לעשות? רק על אשר הצלת את בני ואת כלתי, כן אצילך גם אני מיד ברברון, ואקראך בפניהם בשם אנטיגונוס. ודע כי אתה המתה את פורוס מלך הודו, וזו אשת בני הקטן בתו שלפורוס היא, ולא אגלה אותך שאתה אלכסנדרוס.

49. ובתולעת שני — במקור מדובר על ἡλικιῇ τέχνῃ (עבודת משי). והמיטות היו מן אונך ויהלום — κλινεῖσιν δὲ οὐνιῶνων καὶ βερόλλων τὰς βάσεις ἔχοντες. בנוסח אחד מדובר גם על אונך. והשווה להלן שורה 85: "ואונך נקרא בלשון יון אוניאון ויהלום נקרא בריליאון".

50. ותנינים מן שוהם — קשה לדעת מה היה כאן הנוסח היווני, שאולי היה משובש ביותר. מאבן יקרה פורפיריטו — ἐκ πορφυρίτου λίθου

51. סוסים אילפנטים — ἑλέφαντες

53. חדרים בנויים מאבן חור הוא אאיריטוס — κοιτῶνας διαυγεῖς ἐξ ἀερίτου λίθου (חדרים מזהירים מאבן בצבע אוויר). המחבר לא הבין את המלה ἀερίτης (בצבע אוויר) והעתיק אותה באותיות עבריות.

57. מלאך שלוח מן אלכסנדרוס — ἄγγελος Ἀλεξάνδρου

59. הלא תכיר את צורת פניך — ἐπιγινώσκεις τὸν σεαυτοῦ χαρακτήρα

60. המשבית מלחמות מדי ופרס — ὁ καθελὼν τρόπαια Μήδων καὶ Πάρθων

64. ויחרוק שיניו — καὶ ἔτριξε τοὺς ὀδόντας

66. כן אצילך גם אני מיד ברברון — γὰρ ἀγὼ σε φύλαξω πρὸς τοὺς βαρβάρους (גם אני אצילך מיד הבארבארים). את המלה "מיד" הוספתי על סמך הנוסח שביוסיפון.

ותצא קנדקי ותאמר לבנה קנדבלים ולאשתו: אם לא היה מציל אתכם 70 אלכסנדרוס על יד שלוחו, לא הייתי רואה פניכם. ועתה נכבד אותו וניתן לו מתנות. ויאמר לה בנה חתן פורוס: באמת שאלכסנדרוס הציל את אחי ואת אשתו; ואשתי חפיצה להדאיג אלכסנדרוס ולהעציבו ולהמית את זה שלוחו על דם אביה. ותען אמו: ומה יועיל? אם יומת את זה, לא תנצח את אלכסנדרוס.

75 ויאמר אחיו קנדבלים: אני אשלח את שלוחו שלם בגופו ונלחם אני ואתה! ויתחילו שני האחים לנצות ולהריב ביניהם. ותקח קנדקי את אלכסנדרוס ותביאהו החדרה ותאמר לו בסתר: איה אפוא חכמתך? הב לך עיצה ודבר הלום, כי בעבורך חפצים בניי להרוג זה את זה!

ויצא אלכסנדרוס ויאמר להם: אם תהרגוני, אינו חולה עלי אלכסנדרוס, 80 כי יש לאדוני אנשים גדולים וטובים ממני; ואם תרצו להלחם את אלכסנדרוס, תנו לי מתנות ואלך ואביאהו אליכם ותעשו בו כרצונכם. וישמעו לדבריו ויניחוהו.

ותשמע קנדקי ותאמר: באמת שמרוב חכמה נצחת כל הארצות! ויתנו לו עטרה מן שמיר שווה רבים ככרי זהב ושריין קשקשים מן אונך ויהלום — 85 ואונך נקרא בלשון יון אוניאון ויהלום נקרא בריליאון — ומעיל ארגמן זהב, ותשלחוהו לשלום עם אנשיה. וילך אלכסנדרוס עד צבאיו וישמו כתר מלכותו על ראשו וילבישוהו בגדי מלכותו.

[יא. מסעות פלא של אלכסנדרוס]

1 וילך אצל אמזוניס הנשים, וישלח להם ספר לאמר: הלא שמעתם כי נצחתי את כל הארץ, ואם תחפצו אתם, תנו לי מס והתפללו עלי לפני המקום ואניחכם במקומכם; ואם לא, אבוא ואחריב אתכם!

69. ותצא קנדקי וכו' — הרומאן ג' 23.

72. חפיצה להדאיג אלכסנדרוס ולהעציבו — λυπῆσαι θέλει τὸν Ἀλέξανδρον —

73. ומה יועיל — καὶ τί σοι ὄφελος —

76. ולהריב — עיין הערה לשורה 12.

79. אינו חולה עלי אלכסנדרוס — οὐδὲν μέλει Ἀλεξάνδρῳ (לא איכפת לאלכסנדרוס), הביטוי

"אינו חולה עלי אלכסנדרוס" הוא בוודאי תרגום עברי של מליצה בשפת הלעז של המתרגם.

84. עטרה מן שמיר שווה רבים ככרי זהב — στεφανὸν ὁδμαντίνον πολυτάλαντον — ושריין

קשקשים וכו' — καὶ θώρακα δι' οὐνιώνων καὶ βηρύλλων — עיין גם הערה לשורה 49.

85. ומעיל ארגמן זהב — χαλαμύδα . . . ὀλοπόρφυρον διὰ χρυσοῦ —

86. וילך אלכסנדרוס וכו' — הרומאן ג' 25.

1. וילך אצל אמזוניס — הרומאן ג' 25. אצל אמזוניס — ἐπὶ Ἀμαζόνας —

ותשיבנה לו ספר לאמר: הלא ידעתם כי גם אנו מלומדות מלחמה; ואנו
 5 יושבות בנהר אמזוניקון, ובתוך הנהר יש אי גדול ומהלך סביבות האי
 דרך שנה תמימה, ומסביב האי יהיה נהר גדול סובב מכל צד ואין לנהר
 ראש. ויש דרך אחת, היושבות בה בתולות נושאות כלי מלחמה כ"ז
 ריבוא. וזכרים אין בינינו, כי הזכרים יושבים מעבר לנהר, עם המקנה
 והבקר רועים. ואנו נזבח סוסים בכל שנה ושנה לאלהי זיאוס ופוסידינון
 10 ל' ימים; ובכל שבע שנים באים פעם אחת הזכרים עלינו לשגל את
 אשתו, וכאשר תהרינה הנשים, הולכים הזכרים לדרכם. וכאשר באים
 עלינו ללחום, רוכבות אנו על סוסים י"ב ריבוא והנשארות עומדות
 לשמור האי והזכרים שלנו רודפים אחרינו אנשי רגלי. ואם ננצח אנו
 המלחמה, יצא לנו שבח ושם גדול — ואם ינצחנו אויבינו, אין להם שבח
 15 על זה מאומה, כי הנוצח הנשים מה שבח יצא לו? וראה לך אלכסנדרוס
 שלא תקרינה לך כאלה הדברים! אם תרצה השלום, ניתן לך מס כרצונך;
 וכאשר תחפוץ, השב לנו תשובה. ואם לא תרצה השלום, דע לך שתמצאנו
 ערוכות בהרים.

ויקרא אלכסנדרוס את הספרים וישחק מאד, וישלח להם עוד ספר לאמור:
 20 אם תחפצו שאחריב אתכם ואת ארצכם, עמדו בהרים ערוכות בצבא —
 ואם תחפצו שארחם אתכם, עברו הנהר ובואו אלי ולא אחריב אתכם.
 ושלחנה אלי מכם רוכבות על סוסים, ואני אתן לכל אחת ה' כדים מליאים
 זהב.

ותשלחנה אליו עוד ספר לאמר: בוא ברשותינו ועבור הנהר וראה ארצינו
 25 וניתן לך מאה ככרי זהב, ות"ק נערות שלחנו מביאות לך זהב, וק' סוסים.
 ואם תקחנה הנערות להם אנשים מאנשיך, תהיינה עמכם ואנחנו נשלח
 לך אחרות במקומן.

וילך אלכסנדרוס אליהם ויראם יפות מאד מאד ובגדיהן כבגדי יוונים
 כבנות איביינס, ויקח מהם מס, וילך עד ים סוף.

4. ואנו יושבות בנהר אמזוניקון — ἡμεῖς ἐν γὰρ τοῦ Ἀμαζονικοῦ ποταμοῦ πέραν (אנו יושבות מעבר לנהר האמזונות).

6. ואין לנהר ראש — ποταμός οὐκ ἔχων ἀρχήν

7. בתולות הנושאות כלי מלחמה — παρθέναι ἐνοπλοί

9. לאלהי זיאוס ופוסידינון — τῷ Διὶ καὶ Ποσειδῶνι. המחבר הכיר איפוא את הצורה זיאוס.

19. ויקרא אלכסנדרוס וכו' — הרומאן ג' 26.

22. ה' כדים מליאים זהב — χρυσοῦ μνᾶς ἑ'

24. בוא ברשותינו — διδόμεν σοι ἐξουσίαν ἔλθεῖν

25. מאה כיכרי זהב — χρυσοῦ τάλατα ρ'

28. וילך אלכסנדרוס וכו' — הרומאן ג' 27. ובגדיהן כבגדי יוונים כבנות איביינס — ἐσθῆτα δὲ

30 ומשם הלך עד נהר אטלנטא ושם יושבים גוים רבים ומיניהם רבים, וירא שם קינוקיפלוס אשר להם ראש ככלב ואחרים בלא ראש ועיניהם ופיהם בחזה שלהם.

ומשם הלך בארץ אחת והארץ ההיא בתוך הים ז' מילים, ובא לשם ומצא את עיר איליאוס היא עיר שמש ומדת העיר ק"כ מילים ומגדלותיה י"ד 35 מקושטים מזהב ומאבן יקרה היא איזמרגדוס, וכהן שלהיכל היה כושי, וזיבח שם אלכסנדרוס לשמש.

וילך משם דרך ג' ימים וימצא חושך ולא מצא אור; ועל כן הלך עוד אל ממלכות כורש וקריקסיס מלכי פרס, ויתפוס שם בתים רבים מליאים זהב וכסף ודברים חמודים.

[יב. מות אלכסנדרוס]

1 ויהי אחרי כל הדברים האלה אשר עשה אלכסנדרוס ואשר ראה, אז חשב בליבו אנטיפטרוס שר צבאו להמית את אלכסנדרוס במשקה סם המות, וירקח אנטיפטרוס את הסם בבבל וישימהו בכלי עופרת, כי מרוב חוזק הסם לא היה יכול להשימו בכלי זכוכית או בכלי נחושת או ברזל או חרס — 5 כי כולם היו מתבקעים מפני חריפות הסם — ומחוץ לעופרת שם כלי ברזל לשומרו היטיב. וישלח את הסם לאחיו איאולוס הוא שר המשקים שלא אלכסנדרוס.

ויהי היום ויקצוף המלך על שר המשקים ההוא ויכיהו במטיהו על ראשו. וינטור שר המשקים בליבו איבה לאלכסנדרוס. ולימים אחדים עשה משתה 10 אלכסנדרוס לכל אוהביו, ובתוך המשתה השקיהו שר המשקים את הסם

φοροῦσιν ἀνθινήν (בגדיהן בגדי פרחים). נראה שבכתב־ידו של המתרגם היתה כתובה במקום המלה ἀνθινήν המלה εὐγενεῖς (אצילים) או בדומה לכך, והמתרגם העתיק את המלה (לפי מבטא זמנו) לעברית.

29. ויקח מהם מס וכו' — הרומאן ג' 28. עד ים סוף — ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν

30. עד נהר אטלנטא — ἐπὶ τὸν Ἀτλαντα ποταμόν. המחבר מתרגם בדיוק את דברי המקור.

31. קינוקיפלוס — κυνοκεφάλους. אשר להם ראש ככלב — המחבר מתרגם את המלה היוונית.

33. ומצא את עיר איליאוס — εὗρομεν πόλιν τοῦ Ἡλίου

34. היא עיר שמש — תרגום של המלים הקודמות.

ק"כ מילים — במקור ק"כ סטאדיות.

35. איזמרגדוס — σμάραγδος. כושי — Αἰθίοψ

38. וקריקסיס — Ἑρξῆς (כסירכסיס, הוא אחשורוש).

39. ודברים חמודים — καὶ ἄλλα σπουδαῖα

1. ויהי אחרי כל הדברים האלה וכו' — הרומאן ג' 31.

2. אנטיפטרוס — Ἀντίπατρος

6. איאולוס — Ἰούλλος

בכלי היין. ואחרי שעה גדולה אחזתו כאב גדול בכבד, ובפתע פתאום צעק צעקה גדולה כאדם המוכה מחיצי קשת ויצו לביתו וימת בבבל. ויקח איפטולומיאוס משניהו את פגר אלכסנדרוס וישימהו בעגלות ובפרדים ויוליכיהו שם בעיר אלכסנדריא אשר בנה במצרים. ושני חייו שלשים ושנים שנים ומבן שמנה עשרה שנה התחיל להלחם ועד שהיה בן עשרים וחמש שנים נצח עשרים ושנים מלכים ויכנע כל הגוים תחתיו. ויום מולדו היה כזרוח השמש, וימת בחודש הנקרא פרמותי בלשון מצרים הוא חודש אייר ביום רביעי כצאת השמש. ויתר דברי אלכסנדרוס וכל ימי מלכותו י"ב שנים.

20 וילך אנטיפטרוס באילדא בארץ יוֹנִים ועל שמו נקראת פֶּטְרָס ויהי עליהם לשר. ואיפטולומיאוס הנקרא אולוגוס היה שר במצרים, וסילוקוס אודיקטור בארם עד בבל. ותלד רוקסנין בת דריוש אשת אלכסנדרוס בן ויקראו שמו המקדונים אלכסנדרוס כשם אביו.

[יג. מאלכסנדרוס עד אגוסטוס]

1 וימת איפטולומיאוס אולוגוס וימלוך דימיטריאוס פוליאורקיטיס ופיתרונו איש מלחמה וילכד את עיר שומרון. וימת דימיטריאוס ויקבר בעירו בדימיטריאה אשר בנה. וימלוך איפטולומיאוס הנקרא פילאדילפוס בן

12. כאדם המוכה מחיצי קשת — ὁ δὲ τὸς πεπληγὸς

13. ויקח וכו' — הרומאן ג' 34. איפטולומיאוס — Πτολεμαῖος

14. ושני חייו וכו' — הרומאן ג' 35.

17. פרמותי — Φαρμοῦθι

18. הוא חודש אייר — לפי המקור בחודש אפריל. 19. י"ב שנים — עיין חילופי הגרסאות.

20. וילך אנטיפטרוס וכו' — מכאן ואילך משתמש המחבר במקורות בלתי־ידועים. באילדא — הוא אקוסאטיבוס (Ἐλλαδα) של המלה Ἑλλάς (יוון). בארץ יונים — הוא תרגום של המלים הקדמות.

ועל שמו נקראת פטרס — איני מכיר מקור אחר לאטימולוגיה "מלומדת" זו של ימי הביניים, לפיה נקראה העיר היוונית פטרס על שם אנטיפטרוס. על הקהילה היהודית שבפטרס עיין למשל, S. Krauss, Studien zur byzantinisch-jüdischen Geschichte, Wien 1914, p. 79, 118. מביא בנימין מטודלה על־סמך החיבור שלפנינו (שנכלל כנראה בעותק של יוסיפון שהיה בידו).

21. אולוגוס — כלומר ὁ Λάγου (בן לאגוס).

22. אודיקטור — כלומר ὁ Νικατώρ; בכתב־ידו היווני של המתרגם היה כתוב כנראה Ο ΔΙΚΑΤΩΡ בהחלפת NI ב־AI. רוקסנין — Ρωξάνη, כאן צורת האקוסאטיבוס היווני.

1. וימת איפטולומיאוס וכו' — מכאן ואילך תרגום של כרוניקה ביזאנטית בלתי־ידועה, שביסודה היתה הכרוניקה לאב הכנסייה אוסיביוס. פוליאורקיטיס — Πολυαρκητής (כובש ערים). ופיתרונו איש מלחמה — המתרגם העברי הבין כאילו השם "פוליאורקיטיס" מכיל את המלה πόλεμος (מלחמה).

2. את עיר שומרון τὴν πόλιν Σαμαρέων. ויקבר בעירו בדימיטריאה אשר בנה — לא מצאתי מקור לידיעה זו.

3. פילאדילפוס — Φιλάδελφος

איפטולומיאוס אולוגוס שלשים ושמנה שנה, ויבנה את פארו אשר
 5 באלכסנדריאה. וזה הוליך את ספרי היהודים בארץ אילדא וישימם
 באלכסנדריא; ואז נעשה כהן גדול אלעזר אחי שמעון. ואז יצאו חפשים
 היהודים השבויים אשר בארץ מצרים. ואז שלח זה המלך בירושלים ויקח
 את אלעזר הכהן לפשר ולפתור לו כל ספרי היהודים בלשון יוונים.
 וכ"ו שנים לאולימפידוס הכניעו רומיים את קלבריא ויאחזו את עיר
 10 מיסיני, וזה הוא גלות רביעי שלמיסיני. ובשנה ההיא קם איארו השר
 שבסיקליאה ויאחזו את סרקוסה. ובעת ההיא עשה ווליריאנוס איפטוס
 להיות סקיליא תחת יד רומיים. ובימים ההם היה אראטוס החכם ואז
 נעשו פאינומינא ואז מנו זוזי כסף מתחילה ברומי. ובקכ"ט לאולימפידוס
 נלחמו רומיים בסרקוסה, וקרכידונין באו על רומיים בסיקליאה. וימלוך
 15 איפטולומיאוס הנקרא איבירגיטיס במצרים כ"ו שנים. ואז בנה המלך
 ניקודימון את עיר ביטינין לכתחילה ויקרא את שמה ניקומידיאה. ואז

4. פארו — Φάρος (הוא המגדלאור המפורסם של אלכסנדריה).
5. וזה הוליך וכו' — במקור היה כתוב: τὰς Ἰουδαίων γραφὰς ἐκ τῆς Ἑβραίων φωνῆς εἰς : (Chron. Pasch., 173a) τὴν Ἑλλάδα μεταβλήθηαι ἐσποῦδάσε
 היהודים מעברית ליוונית. המתרגם לא הבין את הלשון המסולסלת של מקורו, וחשב שמוכן המלים εἰς
 τὴν Ἑλλάδα μεταβλήθηαι (להעביר ליוונית) הוא "להוליך ליווני". וישימם באלכסנדריא —
 במקור מסופר כמובן שמעשה התרגום נעשה באלכסנדריה.
9. וכ"ו שנים לאולימפידוס — לפי המקור באולימפיאדה קכ"ו. המתרגם לא הבין את מניין השנים
 לפי האולימפיאדות. קלבריא — Καλαβρία.
10. מיסיני — Μεσσήνη.
- וזוה הוא גלות רביעי שלמיסיני — לא מצאתי מקור לידיעה זו. במלה "גלות" מציין המתרגם העברי
 כיבוש עיר. איארו השר שבסיקליאה — Ἰερὼν τυράννος Σικελίας (Sync 275d).
11. סרקוסה — Συρακούσαι (סיראקוז) ווליריאנוס איפטוס — במקור (עיין ההערה הקודמת)
 Οὐάλεριος ὕπατος (וואלריוס המכהן כקונסול). בכתב-ידו היווני של המחבר היה כתוב
 Οὐάλεριανὸς ὕπατος (קונסול).
12. אראטוס — Ἀρατος. ואז נעשו פאינומינא — במקור כתוב כי אראטוס כתב את Ὁ Φαινόμενα.
 במקום המלה Φαινόμενα השאיר הסופר של כ"י פארמה רווח, וציין על-ידי ארבעה פסיקים, שבכתב-
 ידו היתה מלה שנבצר ממנו לקראה, ואני השלמתי מלה זו על סמך המקור היווני.
13. זוזי כסף ἀργυρὸν νόμισμα. ובקכ"ט לאולימפידוס — לפי אוסיביוס: באולימפיאדה הקכ"ד.
14. וקרכידונין — Καρχηδονίοι (אנשי קארתגו).
15. איבירגיטיס — Εὐεργέτης.
- ואז בנה וכו' — לשון המקור, השואבת כאן מן הכרוניקה של אוסיביוס, היתה בערך: Νικομήδης ὁ
 Βιθυνῶν βασιλεὺς τὴν πόλιν ἐπικτίσας Νικομηθεῖαν ὠνόμασε (Anon. Matr. 40, 3); ניקומי-
 דיס, מלך הביתנים יסד עיר וקרא את שמה ניקומידיאה. נראה שהעיר ביטינין נוצרה מן המלים
 Βιθυνῶν βασιλεὺς, ואולי החסיר כתב-היד היווני את המלה βασιλεὺς. ייתכן גם, שיש כאן רמז
 לעיר ביתניון, ועליה עיין A.H.M. Jones, The Cities of the Eastern Roman Provinces, p. 151.
 המתרגם התלבט בתרגום המושג "לייסד" עד שמצא את הביטוי "בנה לכתחילה", ובו השתמש לאותו
 צורך גם להלן בשורות 72—73.
16. ואז — לפי המקור באולימפיאדה הק"ל.

נלחמו רומיים בסרקוסא וינצחו את עיר קרכידוני וישבו מאה ערים. ואז הניח אנטיגונוס את בני אתיניס חפשים ויבנה את עיר קלמגנוס אשר בנהר אורונטי.

20 ובקל"ד לאולימפידוס היה יוסיפוס היהודי וכתב הספרים. ואז הרגו רומיים ארבע ריבוא מן גלטיאה. ובקל"ה לאולימפידוס היה יהושע בן סירך היהודי ביהודים. ובק"מ לאילימפידוס מלך איפטולומיאוס הנקרא פילופטור במצרים וימלוך י"ז שנים. ובקמ"א לאולימפידוס מלך מרקילוס מלך רומיים וילכדו את סרקוסא ואת קפואה עיר הגדולה ויכניעו את 25 סיקיליאה תחתם. ואנטיוכוס הגדול מלך ארם נצח את פילופטור וילכדו. ובקמ"ד לאולימפידוס מלך אנטיוכוס אפיפניס ל"ו שנים. וזה שיסה את היהודים להוציאם מאמונתם להאמין באמונת יוונים, ולא רצו היהודים שמוע לו. ויקצוף עליהם אנטיוכוס ויוצא עליהם צבא גדול וימת יהודים רבים והחריב את ירושלים, וזה הוא גלות השלישי. ויקח את עושר 30 ההיכל, וינצחו יהודים וימיתו מאנשיו שמונה ושמונים אלף. וילך משם אל ארץ פלישתים להעבידם תחתיו.

17. קרכידוני — Καρχηδόνιοι (אנשי קארתגו). וישבו — ἔλαβον (לקחו). ואז — לפי המקור באולימפיאדה הקל"א.

18. אתיניס — היא אתונה. ויבנה את עיר וכו' — הכרוניסטן הביזאנטי, מקורו של המתרגם העברי, צירף אל הידיעה הקודמת, שדיברה על אנטיגונוס גונאטאס, את הידיעה על ייסוד העיר אנטיגוניה על-ידי אנטיגונוס מונאופתאלמוס: - Ἰνδὸν ποταμῷ ἔκτι- Ἀντίγονος Ἀντιγονίαν τὴν πρὸς τῷ Ὀρόντῃ (אנטיגונוס יסד את אנטיגוניה שעל הנהר אורונטיס, אשר יסד אותה מחדש סלאוקוס וקרא לה אנטיוכיאה). העיר נקראת אצלנו "קלמגנוס", וקשה להניח שזה שיבוש מן המלה אנטיגוניה. ייתכן שכאן נשתמר השם הקדום של המקום, ואולי זה שיבוש של מלה כגון καλλίγονος?

20. ובקל"ד לאולימפידוס — לפי המקור באולימפיאדה הקל"ג. היה יוסיפוס היהודי וכתב ספרים — אוסיביוס דיבר כאן על יוסף בן טוביה. המקור הביזאנטי או המתרגם העברי טעה, ויחס את המדובר כאן ליוסיפוס פלאביוס. הנוסח של יוסיפון מספר אפילו כי "יוסיפוס היהודי הוא יוסף בן גוריון הכהן הגדול כתב ספר מלחמה". ואז — לפי המקור באולימפיאדה הקל"ח.

21. גלטיאה — באסיה הקטנה. ובקל"ה באולימפידוס — לפי המקור באולימפיאדה הקל"ז. בן סירך — הוא בן סירא. המתרגם מעתיק את הצורה הלועזית של השם ממקורו היווני.

23. פילופטור — Φιλοπάτωρ מרקילוס — Μάρκελλος לא היה, כמובן, מלך אלא קונסול.

24. עיר הגדולה — אולי יש ללמוד מציון זה, שלא מצאתי במקורות, על מולדתו הדרום איטלקית של המתרגם העברי? וראה גם הערה לפרק ד' שורה 9.

25. ואנטיוכוס הגדול וכו' — הידיעה מיוחסת בכרוניקה לאוסביוס לאולימפיאדה הקמ"ב.

26. ובקמ"ד לאולימפידוס — לפי המקור באולימפיאדה הקנ"א. ל"ו שנים — אלו הן שנות חייו של אנטיוכוס הגדול ולא של אפיפניס.

29. וזה הוא גלות השלישי — לא מצאתי במקורות.

30. שמונה ושמונים אלף — לא מצאתי במקורות. וילך משם אל ארץ פלישתים להעבידם תחתיו — הכוונה, כמובן, למסעו של אנטיוכוס אפיפאנס לארץ פרס. ייתכן שבמקור היווני כתוב היה "לארץ הפארתיים", והמתרגם, שלא הכיר את השם, תירגם "ארץ פלישתים"? או אולי נפלה הטעות כבר במקור הביזאנטי.

ובק"נ לאולימפידוס נעשתה מלחמה בסיקיליאה על יד עבדים שלהם וישלחו שם רומיים את לוכקולוס שר הצבא וינצחם ויעבדם תחתיו, ותשבות המלחמה. ובשנה ההיא הורקנוס כהן גדול נלחם את עיר שומרון הנקרא בלשון יוון סיבסטין ויחריבה עד היסוד; ואחריכן נבנתה עוד על יד הירודוס ונקרא סיבסטין; ואז נשרף קפיטוליאון ברומא. ואז לקח דיגרניס מלך ארמיניאקין את בת מתרידטוס לו לאשה, ויוצא צבא גדול וחיל כבד וינצח את אנטיוכוס הגדול מלך ארם ויעבירהו מן מלכותו ויכנע כל הארץ עד ארץ פלישתים. ומשנה ההיא התחילו ארמיני 40 לתת מס לרומיים. ובקע"ז לאולימפידוס נבנתה עיר פומפיא על יד פומפיוס. ובשנה ההיא העבירו רומיים את אלבניא ואביריאה וקולוסוס

32. ובק"נ לאולימפידוס וכו' — באוסביוס נמסרו שתי ידיעות: הראשונה אומרת שבאולימפידאה ה-161 התחילה בסיקיליה מלחמת העבדים, והשנייה קובעת שבאולימפידאה ה-171 דוכא מרד העבדים בסיקיליה על-ידי אקויליוס.

33. לוכקולוס — מיהו לוכקולוס? כפי שראינו מדבר אוסיביוס על אקויליוס, אולם מתקבל על הדעת שכוונת הכרוניקה הביזנטית היא ל-*L. Licinius Lucullus* אשר נשלח בשנת 103 לפני-הספירה לדכא את מרד העבדים בסיקיליה, אולם לא ידע להשתמש בפירות ניצחוננו.

34. ובשנה ההיא — לפי אוסיביוס באולימפידאה ה-165. שומרון — *Σαμάρεια*.

35. סיבסטין — *Σεβαστήν*, הוא אקוסאטיוס של *Σεβαστή*.

36. ואז נשרף — לפי אוסיביוס באולימפידאה ה-174. קפיטוליאון — *Καπιτώλιον*. ואז לקח וכו' — ידיעה זו מן הכרוניקה הביזנטית אינה נמצאת בחיבורו של אוסיביוס.

37. דיגרניס — הוא *Τιγράνης* מלך ארמיניאה. בת מתרידטוס — שמה של בת מיתרידאטס — כפי שאנו למדים מדברי יוסטינוס (1, 3, 38) — היה קליאופטרה.

38. אנטיוכוס הגדול מלך ארם — אנטיוכוס שמדובר בו כאן, לא היה אנטיוכוס השלישי הגדול, אלא אנטיוכוס העשירי החסיד.

39. עד ארץ פלישתים — בנוסח היווני של הכרוניקה הביזנטית היה, כנראה, כתוב *μέχρι Παλαιστίνης*. הנוסח שביוסיפון מוסיף כאן: "הנקרא בלשון ערבית פלסטין". מתקבל על הדעת, שמלים אלו שייכות ל"מעשה אלכסנדרוס" המקורי, וסופר כתב-יד פארמה (או אחד מקודמיו) דילג עליהן בטעות, כי המלים מסתיימות במלה "פלסטין" והמלה הקודמת להן היא "פלישתים". אם הנחתנו נכונה, הרי נזכרת כאן "לשון ערבית", דבר היכול להתפרש על-ידי ההנחה שמחבר "מעשה אלכסנדרוס" חי באיטליה הדרומית בשכונות לערבים ועיין הערה 24. ומשנה ההיא וכו' — ידיעה בלתי-מדויקת. לדברי אוסיביוס (לאולימפידאה ה-176) ניצח לוקולוס את ארמיניאה. ארמיני — הנוסח שביוסיפון מוסיף: "הם עמלקים". כינוי זה של הארמינים רגיל עד היום אצל היהודים הספרדיים של תורכיה, אצל יהודי גרוזיה ואצל יהודי מזרח גאליציה. עיין מרדכי קאסאוו, "עמלק", "תמחה" — ארמענער, יידישע שפראך 1958 (כרך 18), עמ' 20—21.

40. ובקע"ז לאולימפידוס וכו' — ידיעה זו, שהמתרגם מצא בכרוניקה הביזנטית, איננה מתוך חיבורו של אוסיביוס. פומפיופוליס (הנקראית כאן פומפיא) היא העיר סולוי שבסיקיליה, אשר קיבלה את שמה החדש לאחר חידושה על-ידי פומפיוס. זה אירע אחר מלחמתו של פומפיוס בשודדי-הים בשנת 67 או 66 לפסח"ג, כלומר: באולימפידאה ה-176 ולא כמו שכתוב כאן, באולימפידאה ה-177.

41. ובשנה ההיא וכו' — באוסביוס היה כתוב שבאולימפידאה הקע"ז הכניע פומפיוס את כל *Hiberia*, אולם הכרוניקה הביזנטית, ממנה תירגם המתרגם העברי, הוסיפה על דברי אוסיביוס מקור שני, שדבריו היו אולי קרובים לדברי מקורו של *Eutropius VI 14*, המספר כי "פומפיוס

ובני ערב תחתיהם. וילכדו רומיים את ירושלים על יד פומפיוס מלכם בלא מלחמה כי חמל על היהודים ויקח את המלך אריסטובולוס לבדו שבוי על אשר מרד ברומיים כי היה בוטח במיתרידטוס לאחר מות אביו, ועל זה שבתה מלכות אריסטובולוס, וזה גלות ירושלים הרביעי.⁴⁵

ובשנת חמשת אלפים וארבע מאות ושבעים לבריאת עולם, בחשבון הגויים בקפ"ד לאולימפידוס מלכה קליאופטרה בת אנטיוכוס מלך ארם עשרים ושתים שנים במצרים. ובשנים ההם החריב קסיוס מלך רומיים את ערי אסיה וילחם את היהודים וילכד את ירושלים וישלול את ההיכל, וזהו גלות ירושלים החמישי. ועוד החריב את האי הנקרא רודוס ואחרים⁵⁰

פתח במלחמה גם עם אנשי אלבניה (Albani) ... ניצח את ארסאקס מלך Hiberia ... נתן את ארמניה הקטנה לדיאטרוס ... ועשה את אריסטארכוס מלך על אנשי Colchis. זמן קצר אחר-כך ניצח גם את היטורים ואת הערבים. וקולוסוס — אולי הכוונה לקולוסאי שבפריגיה או שמא יש לתקן ולגרוס "קולכיס" ועיין ההערה הקודמת.

⁴² וילכדו רומיים וכו' — אוסיביוס סיפר על כיבוש ירושלים בידי פומפיוס באולימפיאדה ה-178. הכרוניקה הביזנטית צירפה לדברי אוסיביוס דברי מקור אחר לא-ידוע, הכתוב מנקודת ראותם של הרומיים.

⁴³ בלא מלחמה כי חמל על היהודים — דברים אלה אינם נמצאים אצל אוסיביוס. כידוע נפלה ירושלים בלי שפיכות-דמים, היות וחסדי הורקנוס פתחו לפני פומפיוס את שערי העיר, אולם דברי הכרוניקה הביזנטית, המבוססים על מקור המצדיק את כיבוש ירושלים, מייחסים את הכיבוש ה"שקט" למתינותו של הכובש. לבדו ... אריסטובולוס — מלים אלו חסרות בכ"י פאריז, ונשתמרו רק בנוסח שביוסיופון, אך אין ספק שהמעתיק דילג על המלים, כי עינו קפצה מן המלה "אריסטובולוס" הראשונה לאותה המלה שבשורה ⁴⁵. לבדו — מלה זו, המציינת כנראה את "מתינותו" של פומפיוס כלפי היהודים, אינה נמצאת אצל אוסיביוס. אין סתירה חשובה בין ניסוח זה לבין העובדה שפומפיוס לקח עמו גם את משפחת אריסטובולוס.

⁴⁴ על אשר מרד וכו' — גם ידיעה זו אינה שאובה מדברי אוסיביוס. לפי ידיעה זו היתה סיבת שביית אריסטובולוס על-ידי פומפיוס, קשריו של המלך עם מיתרידאטס מלך פונטוס. לאחר מות אביו — לקשירת קשר בין אריסטובולוס למיתרידאטס באות בחשבון שתי תקופות בעיקר: (א) שנות 74—75. אולם קשה יהיה להסביר למה קשר אריסטובולוס קשר עם מיתרידאטס כבר בשנים ההן; (ב) בשנת 68 לפסה"נ, לפני המלחמה המכרעת בין פומפיוס למיתרידאטס, כשהיפוש ומצא לו בעלי-ברית. אולם, אם נרצה לקיים תאריך זה, עלינו לשנות את נוסח הידיעה, ולגרוס במקום "אחר מות אביו" את המלים "אחר מות אמו". ועיין דוד פלוסר, "מעשה אלכסנדרוס", תרביץ כרך כ"ו (טבת תשי"ז), עמ' 18—19.

⁴⁵ וזה גלות ירושלים הרביעי — "גלות" כאן במובן "כיבוש". הגלות השלישית היתה לדברי המחבר (שורה 29 לעיל) בימי אנטיוכוס אפיפאנס.

⁴⁶ ובשנת וכו' — לפי הכרוניקה ל-Synkellos היה זה בשנת 546 לבריאת העולם, לפי המניין הביזנטי.

⁴⁷ בקפ"ד לאולימפידוס — לפי אוסיביוס באולימפיאדה ה-182. בת אנטיוכוס מלך ארם — היא היתה בת תלמי מלך מצרים, והכרוניסטן הביזנטי בילבל אותה עם קליאופטרה הראשונה, שהיתה באמת בת אנטיוכוס מלך סוריה.

⁴⁸ ובשנים ההם — לפי אוסיביוס שלל Cassius את בית-המקדש באולימפיאדה ה-184.

⁴⁹ את ערי אסיה — ידיעה זו אינה שאובה מדברי אוסיביוס.

⁵⁰ וזהו גלות ירושלים החמישי — אינו כתוב באוסיביוס, ועיין הערה לשורות 29, ⁴⁵. ועוד

איים רבים וערים רבות. וכאשר מת איפטולומיאוס שהיה מלך קרינין מסר את המלכות שלו ביד רומיים

ובקפ"ה לאולימפידוס אהב אנטוניוס את קליאופטרה, וימלוך אנטוניוס בארץ פרס; ובהליכתו אצל קליאופטרה ותישמע קליאופטרה, ותצא לקראתו וילכו בארץ טרסוס ולקח קליאופטרה באלכסנדריאה ומשם הלכה 55 ברומי, ויגרש את אוקטביאה אשתו הראשונה אחות קיסר עם בניה מביתו. ויעשו מלחמה ביניהם אגוסטוס קיסר וזה אנטוניוס על אשר קצף על אחותו, ויהרג אגוסטוס קיסר את אנטוניוס וקליאופטרה ואת גאיוס וקיסרוס בניה. וישם זה אגוסטוס במצרים את קורניליאוס וגלוס שלח 60 ברומי. ואז נעשה מלחמת קריטים היא האי. ומלכי מצרים רצ"ה שנים.

ובק"ץ לאולימפידוס הירודיס בן אנטיפטרוס האשקלוני היה מלך על היהודים, ויתפשוהו אגוסטוס ויאסרהו וישלחהו ברומי. ויצא אגוסטוס ויתפוש את ארץ קנטברוס. ובקצ"ב לאולימפידוס בנה טיביריאוס שר צבא רומי את עיר טברומני וטינדרין.

החריב וכו' — כן באוסיביוס לאולימפידה ה' 184. ואחרים איים רבים וערים רבות — אינו באוסיביוס.

51. וכאשר מת וכו' — כן באוסיביוס לאולימפידה ה' 171.

53. ובקפ"ה לאולימפידוס — זהו מספר האולימפידה גם לפי Synkellos (588), אולם לפי היירו-נימוס — אולימפידה 186. כל הסיפור דומה לדברי סינקלוס, בו נמצאים כל הפרטים הנזכרים פה.

58. ואת גאיוס וקיסרוס בניה — פרט זה אינו נמצא לא אצל אוסיביוס ולא אצל סינקלוס, אולם ביסודו נכון, אם נניח שלפנינו תרגום מוטעה של המלים *Γαίος Καίσαρος υἱος* (גאיוס, בנו של קיסר), ובאמת ציווה אגוסטוס להרוג את בנו של קיסר מקליאופטרה ששמו היה גאיוס.

59. וישם זה וכו' — על-סמך אוסיביוס לאולימפידה ה' 187 וה' 188. קורניליאוס וגלוס — המתרגם טעה: Cornelius Gallus הוא איש אחד, הנציב הרומי הראשון על מצרים, שאיבד את עצמו לדעת לאחר שנידון לגלות על-ידי אגוסטוס. שלח ברומי — ידיעה זו, שלא מצאתי לה סימוכין במקורות, מתפרשת אולי כך: שבמקור הכרוניקה היה אולי מסופר שקורניליאוס גאלוס נקרא לרומי ליתן דין-וחשבון על כהונתו.

60. ואז נעשה מלחמת קריטים היא האי — לא מצאתי אישור לידיעה זו. אולי משתקף כאן אחד ממסעי הרומיים נגד שודדי הים של קריטה, ושמה בא כאן שיבוש של הידיעה על הפיכת קריטה לפרובינציה רומית, שחלה באותם הימים. ומלכי מצרים רצ"ה שנים — כן באוסיביוס לאולימפי-אדה ה' 187.

61. ובק"ץ לאולימפידוס — ידיעה זו נמצאת באוסיביוס תחת האולימפידה ה' 186.

62. ויתפשוהו וכו' — באוסיביוס כתוב, שהירודיס קיבל את מלכותו על-ידי הרומיים. הידיעה הנמ-צאת כאן הושפעה מכך, שארכילאוס בן הורדוס הוגלה ל-Vienna שבגאליה.

ויצא אגוסטוס וכו' — תחת האולימפידה ה' 190 מספר אוסיביוס כי "הוכנעו הקאנטאברים (Κάνταβροι) המורדים".

63. ובקצ"ב לאולימפידוס וכו' — ידיעה זו אינה מבוססת על דברי אוסיביוס, והיא לנו חידוש: המשפט העברי שלנו היה בכרוניקה הביזנטית בערך כך: *τῇ δὲ ρσβ' ὀλυμπιάδῃ Τιβέριος ὁ τῶν* *Ρωμαίων στρατηγὸς Ταυρομένιον καὶ Τύνδαριν ἐκατόδμησεν*. לפנינו אפוא ידיעה על ייסוד Colonia Augusta בשתי ערי סיקיליה: טאורומיניון וטינדראריס. האולימפידה, שבה נוסדו שתי

65 והמלך הראשון אשר מלך ברומא היה יוליאוס והוא גאיוס: מזה נתחזקו רומיים במלכותם להיות גברת ממלכות. ומזה נקראו כל מלכי רומי קיסרי, כי שנים פעמים מלכה רומי: אחת בימי לטינוס ופעם שנייה בימי יוליאוס מלך רומי וזה יוליאוס המלך עשה עבור השנים שלגוים. וזה קרא שם חדש אב יוליאוס על שמו, וימלוך ארבע שנים וד' חדשים. וימלוך 70 אגוסטוס קיסר נ"ו שנה. וימלוך הירודיס על פי אגוסטוס ל"ז שנה והוא בנה את ההיכל אשר בירושלים אשר החריב אנטיוכוס אפיפניס ויבניהו הירודיס פי שנים ביופיו ברוחב ואורך וגובה. ויבנה גם הוא את עיר שומרון לכתחילה ויקרא שמה סיבסטינ והוא פיתרון קיסריה.

[יד. קטע מתוך חיבור על הודו וקטע מן התלמוד]

1 יודע אותה במשכב נשים. ואם אשה עקרה היא, עובר בעלה אצלה

הקולוניות, היתה האולימפיאדה ה-192, כלומר 12—9 לפסה"נ. כן למדים אנו שנוסדו שתי הקולוניות במפעל אחד על-ידי טיבריוס, שר-צבא רומי.

65. והמלך הראשון וכו' — מבוסס על דברי אוסיביוס לאולימפיאדה ה-183. מזה ... ממלכות — Sync. 305: 'Επὶ τοῦτου τὰ Πωμαϊκὰ ἡγεμῶν. כתב-ידיו היווני של המתרגם גרס כנראה ἀπὸ τοῦτου. 67. כי שנים פעמים וכו' — אינו אצל אוסיביוס. ופעם שנייה וכו' — בכ"י פארמה לא נשתמר מכאן סוף הכרוניקה, ומצוין כאן "שהנה חסר הרבה". אחרי הערה זו ממשיך כתב-יד פארמה ומביא את סוף דברי פאלאדיוס על הבראתהמאנים, שהבאתים אחרי סיום הכרוניקה (שהושלמה על-ידי לפי הנוסח שנשתמר ביוסיפון).

68. וזה ... שלגוים — ידיעה נכונה. דבר דומה כתוב ב-Chronicon Paschale 187 c. וזה קרא וכו' — כן אצל אוסיביוס לאולימפיאדה ה-184.

69. וימלוך ארבע שנים וד' חדשים — לפי אוסיביוס (לאולימפיאדה ה-183) ארבע שנים וד' חדשים.

70. נ"ו שנה — לפי היירונימוס, שהוא תרגום לאטיני לאוסיביוס, (לאולימפיאדה ה-184) מלך נ"ו שנה ו' חדשים, ולפי סינקלוס ומאלאלאס מלך כמו אצלנו (נ"ו שנה).

וימלוך וכו' — אוסיביוס לאולימפיאדה ה-186. והוא בנה וכו' — Syncellus 314 c: 'Ηρώδης τὸν 'Ιεροσολύμων ναὸν διπλοῦν ἀνακαδόμομαίεν (הורדוס בנה מחדש את מקדש ירושלים במידה כפולה).

72. ויבנה וכו' — אוסיביוס לאולימפיאדה ה-190.

73. שומרון — Σαμαρεία. סיבסטינ — Σεβαστήν, אקוסאטיבוס של Σεβαστή. והוא פיתרון קיסריה — אוסיביוס דיבר על ייסוד קיסריה (שאינה זהה, כמובן, עם שומרון-סיבסטי) על-ידי הורדוס במקום אחר (לאולימפיאדה 192). אין לדעת אם השיבוש שלפנינו נעשה על-ידי הכרוניסטן הביזנטי, על-ידי המתרגם העברי או — היות והקטע לא נשתמר בכ"י פארמה — על-ידי האינטר-פולאטור שהכניס את "מעשה אלכסנדרוס" אל תוך ספר יוסיפון.

1. יודע אותה וכו' — לפני מלים אלה השאיר סופר כ"י פארמה מקום ריק, ובשוליים כתב "כ"נ שהנה חסר הרבה". ובאמת בכתב-היד אשר ממנו הוא העתיק, היו חסרות לא רק השורות האחרונות של תרגום הכרוניקה הביזנטית (עיין הערה לפרק י"ג, שורה 67) אלא גם גוף החיבור, שסימונו (המתחיל כאן באמצע משפט) נשתמר לנו כאן בכ"י פארמה. החיבור הוא ספרו הקטן של Palladios, נזיר והגמון נוצרי שחי במאות הרביעית והחמישית ושמו Περὶ τῶν τῆς 'Ινδίας ἔθνων καὶ τῶν Βραγμάνων (על עמי הודו ועל הבראתהמאנים). עיין דוד פלוסר, "מעשה אלכסנדרוס", תרביץ, כרך כ"ו

חמש שנים ולאחר חמש שנים משלח אותה אם לא תתעבר. ועל דבר זה גוי ברגמני אינם עצומים. ובעת הגיע זמן עברתם, בפחד וברעד גדול הם עוברים שהם אומרים שבאותו הנהר יש בריות גדולות שהפיל נכנס 5 בגרונם, ועוד תנינים גדולים אשר ששים אמה ארכם, ואחד מהם ראיתי בעיניי, ועוד נמלים גדולים כי אדם ועקרבים כאמה. ועל פחד אילו החיות רועדים בעברם, אבל באותו מקום אינם נראים כי אם במקומות אחרות. ופילים הרבה נמצאים בו. זה דרך ברגמני ומולדותם וברייתם כדברי אלכסנדרוס מפי תביאוס.

10 ועוד אמר אלכסנדרוס כד א' הוה אזיל ואתיתי בההוא מעיינא אכיל נהמא והוון בהדיי גלדנא דמלחא בהדי דמחורי להו נפל בהו רוחא אמ' שמע מינה האי מעיינא מעדן קא אתי. איכא דאמרי שקל מהנהו מיא וטרא באפיה. ואיכא דאמרי אזל עם ההיא מעיינא עד דמטא לפתחא דגן עדן רמא קלא פתחו לי בבא. אמרו ליה זה השער ליי צדיקים יבואו בו. 15 אמ' להו אנא נמי מלכא ומחשב חשיבנא. הבו ליה גולגולתא חדא אתיא תקלא לכולה דהבא וכספא דיליה בהדיה ולא הוה מתקל ליה אמ' לרבנן מאי האי אמרו ליה גולגולתא דבשרא ודמא הוא דלא קא שבע עד דהוא בחי. אמ' להו וממאי ידענא דהכי הוא שקלוד כליל עפרא וכסיוהא ולא לתר תקלה במתקליה הדא היא דכת' שאול ואבדון לא תשבענה ועיני 20 האדם לא תשבענה.

חסלת.

ברוך הנותן ליעף כח ולאינן
אונים עצמה ירבה
נשלם.

(טבת תשי"ז) עמ' 5—6. התרגום נעשה או מן היוונית של המקור או מאחד התרגומים הלאטיניים. עובר בעלה אצלה — בתרגום המיוחס ל-Ambrosius ad eam transit: וכן בתרגום לאטיני שבכ"י transit ad eam.

3. ברגמני — Βράγμανοι (הברהאמינים).

5. תנינים — δράκοντες, dracones.

וששים אמה ארכם — לפי הנוסח היווני והתרגום הלאטיני ע"ש אמברוסיוס שבעים אמה, ואילו לפי הנוסח הלאטיני שבכ"י באמברג כמו אצלנו.

8. ברגמני — Βράγμανοι

9. תביאוס — Θεβαίος (או בלאטינית Thebaeus) כלומר איש תיבטי. ועיין מאמרי המובא בהערה לשורה 1, עמ' 6.

10. ועוד אמר וכו' — אגדת אלכסנדרוס מתוך התלמוד הבבלי (תמיד ל"ב, ב') בנוסח מעניין, הדומה לזה שב"שיטה מקובצת".